

شعريه تي كات له رومانى (نیشتمانى سارا) ي (ميران ئه براهام) دا

شعرية الزمن في رواية (نیشتمانى سارا) ل (ميران أبراهام)

The poetics of time in the novel (nishtimane Sara)

by (Miran Abraham)

رئكار على حهسن^١، موحسين ئه حمهد عومهر^٢
^١ بهشى كوردى، كۆلئزى زمان، زانكۆلى سه لاهه دين، شارى ههولير، هه ريمى كوردستان، عيراق
 Corresponding author's e-mail: Rekar.hasan@su.edu.krd

پوخته:

شعريه تي كات له رومانى (نیشتمانى سارا) ي (ميران ئه براهام) دا ناو نيشانى ئه م توئينه وهيه، كات توخمىكى سه ره كى رومانه و په يوه سته به ته كنىكى گيرانه وه، هيج گيرانه وه كه به بى بوونى كات ئه نجام نادرىت، جگه له وهى توخمى كات كاريگه رى له به ره مه هينانى شعريه تي روماندا هه يه، له م توئينه وه يه دا چه مكى كات وه ك توخمىكى گرنكى رومان و شعريه تي كات له رومانه كه دا خراوه ته روو، هه روه ها په يوه ندى نيوان شعريه تي كات به ريتم و رىچكه كانى كاتى گيرانه وه، پاشان رۆلى له پىكه ينانى بنىاتى كاتى گيرانه وه نيشان دراوه، رومانوس گرنگيه كى تايبه تي به لايه نى ئىستاتىكا و دروست كردنى شعريه تي كات له رومانه كه دا داوه، سوده له ته كنىكه جياوازه كانى وه ك: (خپراپى كردن و خاوكردنه وهى كاتى گيرانه وه و رىچكه ي دواخراو و پيشخراو) بو به ره مه هينانى شعريه تي كات له رومانه كه دا وه رگرتووه. **كليلى وشه كان:** (شعريه تي كات، ريتمه كانى كاتى گيرانه وه، رىچكه كانى كاتى گيرانه وه، نيشتمانى سارا، ميران ئه براهام).

ملخص:

عنوان الدراسة هو شعرية الزمن في رواية (نیشتمانى سارا) ل (ميران أبراهام)، وهو جزء أساس للرواية، و متعلق بتقنية السرد، بحيث لوجود لأي سرد بدون وجود الزمن، إضافة لكون تقنية الزمن لها أهمية وتأثير لانتاج الشعرية الروائية، بحيث قمنا في هذه الدراسة ببيان أهمية الزمن واعتباره تقنية أساسية للرواية والشعرية الزمنية، وكذلك بيان العلاقة بين الشعرية بقواعدها وأساسياتها أثناء سردها، ودورها في تأسيس زمن السرد. واستنتجنا من الدراسة أن الروائي أعطى أهمية خاصة للجمالية والشعرية الزمنية في الروايات، وأفاد الروائي من تقنيات عديدة منها: (تسريع وتبطيء السرد، الاسترجاع والاستباق) لانتاج شعرية الزمن في الرواية. **الكلمات المفتاحية:** (شعرية الزمن، ميران أبراهام، نيشتمانى سارا، وصف زمن السردى، تقنية زمن السردى).

گوفارى زانكۆى هه له به جگه: گوفارى زانكۆى ئه كادىميه زانكۆى هه له به جگه ده رى ده كات	
DOI Link	http://doi.org/10.32410/huj-10531
رینكه وه ته كان	رینكه وه تی وه رگرتن: ٢٠٢٣/٣/٧ رینكه وه تی په سه ندردن: ٢٠٢٣/٥/١٥ رینكه وه تی بلاوكردنه وه: ٢٠٢٤/٦/٣٠
نیمه یلى توئیره	Rekar.hasan@su.edu.krd
ماى چاپ و بلاوكردنه وه	© ٢٠٢٤ رینكار على حهسن، پ.د. موحسين ئه حمهد عومهر، گه يشتن به م توئينه وه يه كراوه يه له ژیر ره زامه ندى CCBY-NC_ND 4.0

Abstract:

The title of the study is the poetics of time in the novel (nishtimane Sara) by (Miran Abraham), and it is an essential part of the novel, and is related to the narration technique, so that there is no narration without the presence of time, in addition to the fact that the time technique has an importance and influence for the production of narrative poetics, so that we did in this study By explaining the importance of time and considering it as a basic technique for temporal novel and poetics, as well as explaining the relationship between poetics with its rules and fundamentals during its narration, and its role in establishing the time of narration.

We concluded from the study that the novelist gave special importance to the aesthetic and temporal poetics in the novels, and the novelist benefited from many techniques, including: (accelerating and slowing down the narration, retrieval and anticipation) to produce the poetics of time in the novel

Key words: (The Poetics of Time, Miran Abraham, Nishtimane sara, Description of Narrative Time, The Technique of Narrative Time)

پیشہ کی:

شعیریہ تی کات پھیوہستہ به ته کنیکه کانی کاتی گیرانه وه، له بهرئه وه رومانووس له ناو روماندا ده بیت به شیوهیه کی هونه ری مامه له له گه ل ته کنیکه کانی کاتی گیرانه وه دا بکات، چونکه شیوازه کانی گیرانه وه ئیستاتیکا و شعیریہ له روماندا دروست ده کهن، که بو وه رگر سه رچاوه ی چیژه، یه کیک له شیوازه کانی گیرانه وه ش بریتییه له مامه له ی رومانووس له گه ل جووله ی کاتی گیرانه وه، له رووی خیرایی و خاوکردنه وه ی کات له روماندا، چونکه کاتی گیرانه وه و کاتی چیرۆک هاوشانی یه کتر نین له بهر ئه وه رومانووس به خیرایی به سهر هندیکی رووداو و کات و شوین تیده په پیت و خو ی له زور بابته لاهه کی رزگارد کات، یان هندیکی جار رومانووس پیویستی به وه یه که بابته تیکی کورت به چری بگپرتته وه به مه ش خاوکردنه وه ی کاتی گیرانه وه دروست ده بیت، هه ردوو جووله که ی کاتی گیرانه وه واته خیرایی کردنه وه و خاوکردنه وه ی کات جیاوازی له نیوان کاتی گیرانه وه و کاتی چیرۆک دروست ده کهن چونکه له خیرایی کردنه وه ی کاتی گیرانه وه دا کاتی گیرانه وه کورتره له کاتی چیرۆک و له خاوکردنه وه ی کاتی گیرانه وه ش کاتی گیرانه وه درپتره له کاتی چیرۆک.

گرنگی توئینه وه: له په خنه ی ئه ده بی کوردیدا، شعیریہ تی کات له گه ل توخمه کانی تری رومان باسکراوه، به لام وه ک و توئینه وه یه کی سه ربه خو ده رباره ی شعیریہ تی کات که متر ئاوری لیدراوه ته وه، بویه ئیمه (شعیریہ تی کات له رومانی (نیشتمانی سارا) ی (میران نه براهم) مان کردوو ته ناو نیشانی ئه م توئینه وه یه.

گرفتی توئینه وه: ئامانجی سه ره کی ئه م توئینه وه یه، وه لامدانه وه ی ئه م پرسیارانه یه، گرنگی کات له روماندا چییه؟ کات چون شعیریہ تی دروسته کات؟ رومانووس سو دی له چ ته کنیکه وه رگرتوو به دروستکردنی شعیریہ تی له رومانه که دا؟ ریتم و ریچکه کانی گیرانه وه چ په یوه ندیبه کیان به شعیریہ تی کات وه هه یه؟

میتۆدی توئینهوه: له م توئینهوهیه دا میتۆدی (وهسفی- شیکاری) په پیره وکراوه.

سنوری توئینهوه: سنوری ئەم توئینهوهیه تایبه ته به شیعریه تی کات له رۆمانی (نیشتمانی سارا)ی (میران ئەبراهام) دا. پیکهاتهی توئینهوه که: ئەم توئینهوهیه له دوو بهشی سهره کی پیکدیت:

بهشی یه کهم: چه مکی شیعریه تی و چه مکی کات له رووی تیوریه وه باسکراوه، که به سهر دوو تهوهر دابه شکراوه. تهوهری یه کهم: چه مکی کات

تهوهری دووهم: شیعریه تی کات له رۆماندا

بهشی دووهم: باس له شیعریه تی کات له رۆمانی (سارا)ی (میران ئەبراهام) دا کراوه، که له دوو تهوهر پیکدیت:

تهوهری یه کهم: په یوه ندی نیوان شیعریه تی کات به توخمه کانی گپراوه.

تهوهری دووهم: په یوه ندی نیوان شیعریه تی کات به رچکه کانی گپراوه.

بهشی یه کهم: شیعریه تی کات له رووی تیوریه وه

تهوهری یه کهم: پیناسه و چه مکی شیعریه تی:

شیعریه تی له سهرده می ئه رستۆوه تاوه کو ئیستا، بابه تی گفتوگۆی رهخه گران بووه. پیناسه یه کی گشتگیر و یه کلاکه رهوه له باره ی شیعریه ته وه نییه. رهخه گران بۆچوونی جیاواز له م باره وه دهخه نه روو. شیعریه تی به هۆی فره رهه ندی و پیکداچوون و ئاوئیه بوونی و اتا و ده لاله ته کانی، ناساندنی وه ک چه مکی ئه ده بی تاوه کو ئیستا وه ک پرسیکی ئه ده بی گرنه ماوه ته وه.

ئهرستۆ بۆ دروستبوونی شیعریه تی دهق، زمان به پیه ریکی گرنه داده نیت، بۆ ئەم مه به سته ش باس له به کارهینانی زمانیک ده کات، که له زمانی رۆژانه جیاواز بیت، له باره ی زمانی شیعریه وه ده لیت: ((ئهو زمانه شیعریه ی وشه ی ناباوی تیدا به کارب، به رزی و شکومه ندی تیدایه و له سه روی ئاستی زمانی رۆژانه وه یه)) (ئهرستۆ، ۲۰۱۱، ل ۸۳) زمان له دهقی ئه ده بیدا بنه ره تیکی سهره کییه، چونکه دهقی ئه ده بی کارکردنه له ناو خودی زماندا.

چه مکی شیعریه تی له سهرده می نویدا و به تایبه تی له سه ده ی بیسته مدا، له سهر دهستی کۆمه لیک له رهخه گران و نووسه ران له وانه: (رۆمان یاکۆبسۆن، کۆهین...) گۆران و به ره وپیشچوونیکی زۆری به سهردا هات. به تایبه تی له گه ل ده رکه وتی فۆرمالیسته کان ئەم گۆران و به ره وپیشچوونانه هاتنه ئاراوه. فۆرمالیسته کان له کاری ئه ده بیدا بایه خیان به دهق و سه ره بخۆی دهق ده دا. ههروه ها بابه تی توئینه وه له لای فۆرمالیسته کان ئه ده ب نه بوو به لکو ئه ده بیه تی بوو. توئینه وه یان له م تایبه تمه ندی و ریسایانه ده کرد، که ئه وه دهقی کردوو به کاریکی ئه ده بی و له کاری نا ئه ده بی جیا ی کردوو ته وه، شیعریه تی یه کیک له م ریسایانه بوو. فۆرمالیسته کان له توئینه وه کانیا ندا به دوا ی ریساکانی گوتاری ئه ده بیدا ده گه ران.

(رۆمان یاکۆبسۆن)، که یه کیک بوو له رابه رانی میتۆدی فۆرمالیسته رووسه کان، تیوریکی له باره ی ئه ده بیه تی یان شیعریه تی دا هینا و له تیوره که ی ئه ودا شیعریه تی په یوه سته به ئه رکی شیعریه وه، واته هه ر ده قیک، ئه رکی شیعریه تی تیدا زالبوو، ئه و ده قیکی شیعریه یه. پینی وایه شیعریه تی به ئه رکی شیعریه وه گرتدراوه، شیعریه تی ش له لای ئه و بریتییه له زانستی ئه ده ب.

(یاکۆبسۆن) له بنیاتانی شیعردا زمان به گرنه ده زانیت، شیعریه تی شیعریش به زمانه وه ده به ستیتته وه و له باره ی په یوه ندی شیعریه تی به زمانه وه ده لیت:

((شیعریه تی به ته وای گرنگی به بونیاتی زمانی ده دات، وه ک چۆن وینه کپشان گرنگی به بونیاتی وینه ده دات، به و پینییه ی زمانه وانی زانستی

هه مه لایه نه ی پیکهاته زمانه وانییه کانه، ده کریت شیعریه تی به به شیکی دانه براو له زمانه وانی هه ژمار بکریت)) (یاکۆبسۆن، ۱۹۸۸، ص ۲۴)

(کۆهین) بههه مان شیوهی (یاکۆبسون) له شیکردنهوهی تیۆره کهیدا چه مکی شیعریهت به زمانهوانی ده به سیتتهوه. جهخت له سه ره شیعریهتی شیعر ده کاتهوه و شیعریهت به شیعره وه په یوه ست ده کات. له پیناسه ی شیعریه تدا ده لیت: ((شیعریهت زانستیکه بابه ته که ی شیعره)) (کوهن، ۱۹۸۶، ص ۹) به لام چه مکی شیعریهت له لای تۆدۆرۆف چه مکی گشتگیره و تایبه ته به هه موو ژانره ئه ده بیه کانی وه ک (شیعر، چیرۆک، رۆمان ...) ته نها تایبهت به ژانریک له ژانره ئه ده بیه کانییه، زانستی هه موو ئه ده به، چونکه شیعریهت له روانگه ی ئه ودا فراوانتر ده بێت. واته شیعریهت: (شیعر و په خشان له خۆده گرت، چونکه هه ردووکیان به ئه ده به وه په یوه ستن) (هدی، ۲۰۱۲، ص ۲۶)، تۆدۆرۆف به پیچه وانه ی (یاکۆبسون، کۆهین) شیعریه تی ته نها به شیعره وه په یوه ست نه کردوه و شیعریهت له لای (تۆدۆرۆف) بریتییه: ((له زانیی ئه و یاسا گشتیانه ی که له دایکبوونی کارتی ئه ده بی ریکده خه ن به لام جیاواز له و زانستانه که زانستی ده رووناسی و کۆمه لناسیه، له دوای ئه و یاسا یانه ش ده گه ریت که له خودی ئه ده ب خۆیدا هه ن)) (طودوروف، ۱۹۹۰، ص ۲۳) چه مکی شیعریهت به رای تۆدۆرۆف کۆمه لیک یاسا و تایبه تمه ندیه، که کاری ئه ده بی له کاری نا ئه ده بی جیا ده کاته وه، ئه و یاسا و تایبه تمه ندیانه ش له ناو ده قی ئه ده بیدا هه ن و شیعریه تیش گه رانه به دوای ئه و یاسا و تایبه تمه ندیانه ی، که کاری ئه ده بی به ره ه م ده ه یین. ده قی ئه ده بی خۆی شیعریهت نییه به لکو ئه و یاسا و تایبه تمه ندیانه ی، که ئه م ده قی بنیات ناوه شیعریه ته. ده قی ئه ده بی پیکهاته یه کی ئالۆز و فره ره هندی له خۆیدا هه لگرتوه، له به ره وه ی له نه ستی نووسه ره وه سه رچاوه ی گرتوه و نه ستی نووسه ریش به شیوه یه کی ناراسته وخۆ، به ناویه کدا چوونیک ئالۆزی هه موو زانسته کانه، که ره نگدانه وه ی له سه ره ده قی ئه ده بی هه یه. که واته ((کاری ئه ده بی له خۆیدا هه لگری شیعریهت نییه، به لکو ئه وه ی که شیعریه تی ئه ده بی زیاد ده کات ئه و تایبه تمه ندی و بنه مایانه یه که ده قی ئه ده بی له سه ره لده چنریت)) (طودوروف، ۱۹۹۰، ص ۲۳) واته ئه وه تایبه تمه ندی و یاسا کانی ده قی ئه ده بیه، که ده بنه بابه تی شیعریهت.

شیعریهت له ناو خودی ده قه کاند، له شیوه ی گوتاردا، به رجه سته ده بیت و به شیوه یه کی راسته وخۆ به رجه سته نابیت. شیعریهت له دیدی (تۆدۆرۆف) تیۆریکه بۆ دارشتن و بونیاتنانی گوتاری ئه ده بی، که یاسا و تایبه تمه ندیه کانی کاری ئه ده بی ده رده خات، که سه رچاوه ی شیعریهتن، بۆیه شیعریهت له گوتاری ئه ده بیدا گه رانه به دوای ئه و یاسا و تایبه تمه ندیانه ی که گوتاری ئه ده بی جیا ده کانه وه له گوتاره نا ئه ده بیه کان. شیعریه تیش له گوتاری ئه ده بیدا ته نها به زمانه وانییه وه په یوه ست نییه، به لکو به چه مکه کانی تری وه ک (ته کنیک و شیوازه گری و ره وانبیزی و ئیستاتیکا و سیمۆلۆژیا ... هتد) په یوه سته. بوونی ئه م ره ه ندانه له ناو ده قدا، کاری ئه ده بی به ره ه م ده ه ییت و ده بنه هۆی ئه وه ی گوتاری ئه ده بی له گوتاری نئه ده بی جیا بکه نه وه. واته زمانی ئاسای ده گۆرن بۆ زمانیکی نایاسای، ئه مه ش له کاری ئه ده بیدا سه رچاوه ی شیعریه ته.

(که مال ئه بو دیب) که یه کیکه له ره خنه گرانی نوی عه رهب و کاریگه ری شیعریه تی رۆژئاوا، له بۆچوونه کانیدا ده رباره ی شیعریهت رهنگی داوه ته وه. شیعریهت له روانگه ی که مال ئه بو دیبدا به هۆی په یوه ندییه زمانییه کان دروست ده بیت و به بی په یوه ندییه زمانییه کان واته بارودۆخه سروشتیه کانی زمان شیعریهت دروست نابیت، به لکو ده بیت نووسه ر سورشتیکی تازه و جیاواز به وشه کان بدات و جیا ی بکاته وه له زمانی ئاسای یان سروشته جیگیره که ی له به ره وه له دیدی ئه ودا ((شیعریهت ویناکردنیک بالایه و چه ند دوانه یه کی دژیه ک داده هینیت یان ئه وه یه زمان له شوین و ئاستیک نویدا جیگیر ده کات)) (ابراهیم، ۲۰۰۵، ص ۱۲) که وته به بۆچوونی که مال ئه بو دیب به کارنه هینانی وشه کان بۆ واتای دروست و فره رهنگی و ده رکردنیان له سروشته جیگیر و فره رهنگیه که ی و سورشتیکی تازه به وشه کان ده دات و شیعریهت دروست ده کات.

ئه م شیوازه مه وادایه ک له نیوان زمانی ئاسای و زمانی جیگیر دروست ده کات، که ئه مه ش به پی تیۆره که ی ئه و، تیۆری (بۆشایی) (که لپن): یاخود مه ودا ی گرزی یان پشیوی شیعریهت داده هینیت. هه رچه نده راده ی پشیوی یان گرزییه یه که زیاتر بیت کاریگه ری شیعریه تیه که ش زیاتر ده بیت. واته ((تا بۆشایی (که لپن)) دروستکراو یان دۆزراوه، فراوانتر بیت وینه که قولتر و شیعی تر و ده و له مه ندر ده بیت)) (ابو دیب، ۱۹۸۷، ص ۴۷).

نەتەوهی کوردیش وهک هەر نەتەوهیهکی دیکه، خاوهن ئەدهببایتیکی تایبەت بەخۆیهتی. شیواز و بیرکردنەوه و فەلسەفەیی ژبانی، لەناو ژانرە ئەدهببیه کانی وهک شیعر، چیرۆک، رۆمان، دەرکەوتوو. ئەم ژانرانەش پەيوهستن بە شیعریهتەوه، چونکه هه‌موو کارێکی ئەدهبی به هۆی شیعریهتەوه، له کاری نائەدهبی جیاده‌کرێتەوه. له‌به‌رئەوه چه‌مکی شیعریهت له‌نیو ره‌خه‌گرانی ئەدهبی کوردیدا وهک ره‌هه‌ندیکی گرنگی ئەدهبی، گرنگی پیدراوه.

عەزیز گەردی یه‌کیکه له‌م نووسه‌رانه‌ی، باسی له‌ شیعریهت کردوو و شیعریهتی له‌ وشه‌دا کورت نه‌کردووته‌وه و به‌ ماناوه پەيوهستی کردوو. به‌ پێچه‌وانه‌ی به‌شیک له‌ ره‌خه‌گران شیعریهت له‌ واتا دانابریت و ته‌نها به‌ وشه‌وه پەيوهستی نه‌کردوو. له‌باره‌ی شیعریهتەوه ده‌لیت: ((شیعریهت ته‌نیا له‌ وشه‌دا نییه و وشه‌که خۆی له‌ وشه‌کانی تر جیانا‌کاته‌وه، به‌وه‌ی ئەوه شیعریهتی تیا‌هه‌وه‌وانی تر نا‌به‌لکو په‌سندی و جوانی و شیعریهتی وینه، له‌و مانا قول و هه‌ست و نه‌سته‌ شاراوه‌دايه‌ که تیا‌هه‌تی)) (گه‌ردی، ۱۹۷۴، ل ۶۱). واته شیعریهت ته‌نها له‌م وشانه‌دا نییه، که لادانیان تیا‌دايه‌ و بۆ مه‌به‌ست و واتای فه‌رهه‌نگی به‌کارنه‌هاتوون، به‌لکو ئەوه‌ی شیعریهت له‌ گوته‌ری ئەده‌بیدا دروست ده‌کات، وینا و مانای ئەوه‌ ده‌برینه‌یه، که له‌ وشه‌ و په‌سته و په‌ره‌گرافه‌کاند به‌رجه‌سته‌ده‌بن، ناتوانین وشه‌ له‌ ده‌وروبه‌ره‌که‌ی جیا‌بکه‌ینه‌وه، چونکه له‌ گوته‌ری ئەده‌بیدا وشه‌ به‌ته‌نها شیعریهت دروست ناکات، ئە‌گه‌ر مانا و مه‌به‌ستیکی ئیستاتیکی نه‌بیت و به‌ وشه‌کانی تر نه‌به‌سترا‌بیت‌هوه و گونجانی نه‌بیت له‌ گه‌ل ده‌وروبه‌ره‌که‌ی و وینا‌هه‌کی قول و جوانی دروست نه‌کردبیت.

شیعریهت بریتیه‌ له‌ تیکشکاندن و لادان و نامۆ‌کردنی زمان به‌ دۆخ و باری بنه‌په‌تی خۆی. پاشان له‌ گوته‌ری ئەده‌بی دا، دووباره‌ بنیاتنه‌وه‌ی زمانه، له‌ لایه‌ن نووسه‌ر له‌ ئاسته‌ جیا‌وازه‌کانی زمان. شیعریهت له‌ لایه‌ن خۆینه‌ره‌وه، خۆینه‌وه‌ی جیا‌وازی ده‌قه و گه‌یشته‌ به‌ رێسا و تیا‌هه‌تمه‌ندییه‌ شاراوه‌کانی ده‌ق. هه‌روه‌ها خۆینه‌ره‌ به‌پێی ره‌هه‌نده‌ جیا‌وازه‌کان و ئە‌زموونی خۆی به‌ به‌شیک له‌ رێسا و تیا‌هه‌تمه‌ندییه‌کانی بنیاتی ده‌قه‌که‌ ده‌گات، ئە‌مه‌ش، شیعریهتی خۆینه‌وه‌ دروست ده‌کات. نابیت هه‌موو لادانه‌کان له‌ ئاستی چاوه‌روانی خۆینه‌ره‌دا بیت. شیعریهت ته‌نها ژانریکی ئەده‌بی نا‌گرێت‌هوه، به‌لکو کۆی ئە‌م ژانرانه‌ ئە‌ده‌بیانه‌ ده‌گرێت‌هوه، که له‌ توخمه‌ پیک هینه‌ره‌کانی بنیاتی ده‌قدا، لادان هه‌یه و له‌ زمانی ئاسایی جیا‌ی ده‌کاته‌وه، هه‌روه‌ها شیعریهت کۆی ئە‌وه‌ یاسا و تیا‌هه‌تمه‌ندیانه‌ ده‌گرێت‌هوه، که بنیاتی گوته‌ری ئەده‌بی پیک ده‌هینیت و گوته‌ری ئەده‌بی جیا‌ ده‌کاته‌وه له‌ گوته‌ری نائەده‌بی. ئینجا لادانه‌کانی له‌ ئاستی وشه‌ یان رسته‌ یان گوته‌ریا‌دا بیت.

ته‌وه‌ری دووه‌م: شیعریهتی کات له‌ رۆماندا

کات توخمیکی سه‌ره‌کی رۆمانه‌ و به‌یه‌کیکه له‌ توخمه‌ گرنه‌کان داده‌نریت که له‌ گه‌ل توخمه‌کانی تری رۆمان وه‌ک شوین و کاره‌کته‌ر و رووداو بنیاتی رۆمان پیکه‌هین، چونکه ناتوانین باس له‌ ئیستاتیکی کات بکه‌ین و جوانیه‌کانی ده‌ست نیشان بکه‌ین به‌پێ شوین و رووداو و کاره‌کته‌ر. پیکه‌وتن و گه‌شه‌سە‌ندنی رووداوه‌کان به‌ پیکه‌وتن و گه‌شه‌سە‌ندنی کاره‌کته‌ره‌کان گری‌دراوه‌ له‌ ماوه‌ی کاتیکی دیاریکراودا. که‌واته‌ کات پایه‌یه‌کی گرنگی گێرانه‌وه‌یه له‌ به‌رئەوه‌ شیعریهتی رۆمان پەيوهسته‌ به‌ شیعریهتی کاته‌وه. شیعریهتی کاتیش پەيوه‌ندی هه‌یه، به‌ چۆنیه‌تی مامه‌له‌ی رۆماننووس له‌ گه‌ل ره‌هه‌نده‌کان و ته‌کنیکه‌کانی کات له‌ رۆماندا.

له‌ پرۆسه‌ی گێرانه‌وه‌شدا دووجۆر کاتمان هه‌یه کاتی چیرۆک و کاتی گێرانه‌وه، مه‌به‌ست له‌ کاتی چیرۆک ((ئە‌وه‌ زه‌مه‌نه‌یه، که ده‌بیت رووداوه‌کانی له‌ ئاستی چیرۆکدا رووی دا‌بیت، ئە‌وه‌ زه‌مه‌نه‌ به‌ زه‌مه‌نیکی ده‌ره‌کی داده‌نریت)) (ئە‌وه‌نی: ۲۰۱۱، ل ۳۵). کاتی چیرۆک ئە‌وه‌ کاته‌یه که رووداوه‌کان به‌ شیوه‌ی زنجیره‌به‌کی زه‌مه‌نی به‌دوای یه‌کتردا دین چونکه ره‌هه‌ندیکی میژوویی هه‌یه، زه‌مه‌نی رووداوه‌کان به‌پێی رابردوو و ئیستا و دا‌هاتوو به‌دوای یه‌کتردا دیت، هه‌روه‌ها ماده‌یه‌کی خاوه‌ بۆ کاتی گێرانه‌وه، جیا‌کردنه‌وه‌ی له‌ کاتی گێرانه‌وه‌ به‌هۆی ((به‌ خۆینه‌وه‌ی ده‌قه‌که‌ به‌ده‌رده‌که‌ویت، هونه‌ری کورته‌کردنه‌وه‌ و دووباره‌کردنه‌وه‌ و لابردن و بازدان و برین، ده‌وری سه‌ره‌کیان له‌ بیناسازی ئە‌ودا ده‌بیت، هه‌ر به‌هۆی ئە‌مانه‌شه‌وه‌ له‌ زه‌مه‌نی یه‌که‌م جیا‌ده‌کرێت‌هوه‌)) (ئە‌وه‌نی: ۲۰۱۱، ۳۶). کاتی گێرانه‌وه‌ کاتیکی ده‌روونی و ناوه‌کی یه‌، تیکشکاندن و ریزه‌بە‌ندییه‌ی کاته‌که‌ له‌ کاتی چیرۆکدا هه‌یه و له‌ کاتی گێرانه‌وه‌ بگێره‌وه‌ پابه‌ندی ئە‌وه‌ ریزه‌بە‌ندییه‌ نابیت و ریزه‌بە‌ندییه‌که‌ تیکه‌شکینی بۆیه

زۆرچا بگێڕهوه له ئیستای گێڕانهوه دهست پێدهکات و ههندیك جار لهبری ئهوهی بهرهو ئاینده بروت بهرهو رابردوو دهگهڕێتهوه، دواتر بۆ ئاینده و دووباره دهگهڕێتهوه ئیستا، واته لهنیوان کاتهکانی رابردوو و ئیستا و ئاینده هاتووچو دهکات. کاتی چیرۆک و کاتی گێڕانهوه هاوتهریب نین و بگێڕهوه له پێش و پاش خستی کاتی گێڕانهوه ئازاده ئەمهش شیعییهتی کات لهناو رۆماندا دروست دهکات.

شیعییهتی کات بهتایبهتیش شیعییهتی کاتی گێڕانهوه به وهگرهوه پهیوهسته، چونکه وهک پێشتر ئاماژهمان پێدا جیاکردنهوهی کاتی چیرۆک و کاتی گێڕانهوه بههۆی خۆیندنهوهوه دردهکهوێت. لهبهرئهوه ئهزمونی وهگر لهکاتی خۆیندنهوهی رۆماندا رۆلی ههیه له درکردن بهو شیعییهتهی که رۆماننوس بههۆی یاری کردن به کاتهکانی رابردوو و ئیستا ئاینده دروستی کردوه. ئەمهش سهراوهی دروستبوونی شیعییهته، چونکه ئاستی چاوهروانی له خۆینهر تیکدهشکێنی و وا له خۆینهر دهکات بۆ زهمنه جیاوازهکانی رووداوهکان بگهڕێتهوه تا له ئیستای گێڕانهوه تیبگات، که ئەمهش له ریگهی تهکنیکهکانی (فلاش باگ، مۆنۆلۆگ، خۆدانندن...) دێته کایهوه، واته شیعییهتی کات پهیوهندی بهم شیوازهوه ههیه که بگێڕهوه لهناو رۆماندا چون یاری به کاتی گێڕانهوه دهکات به هۆی تهکنیکهکانی کاتهوه و کات تیکدهشکێنی.

کاتی چیرۆک و کاتی گێڕانهوه له رووی خێراپی و خاوکردنهوه وهکو یهک نین، واته بگێڕهوه له کاتی گێڕانهوه دهتوانیت روداوێکی چهند ساله له کاتی کورتدا لهچهند دێرێکدا کورت بکاتهوه بههۆی لاهردن و کورتکردنهوه و ئاماژهپێدانهوه بهمهش کاتی گێڕانهوه کورتتر دهبیت له کاتی چیرۆک، واته کاتی گێڕانهوه خێراتر دهبیت له کاتی چیرۆک یان به پێچهوانهوه روداوێکی کورت و چهند دهقیقهی درێژبکاتهوه و به درێژی باسی بکات بههۆی وهسفی شوین و کارهکتهرهوه ئهوهش وادهکات کاتی گێڕانهوه درێژتریت له کاتی چیرۆک، ئهوهش بۆ خاوکردنهوهی کاتی گێڕانهوه به بهراورد به کاتی چیرۆک به کاردههینریت. ئەم تهکنیکی خێراپی و خاوکردنهوه له کاتی گێڕانهوه به بهراورد به کاتی چیرۆک شیعییهت لهناو دهقی رۆماندا دروست دهکهن، جگه له لادان و تیکشکاندن و بهزاندنی زمانی ئاسایی له ئاستی وشه و رسته و گوتاردا، که بهگشتی سهراوهیهکی گرنگی دروستکردنی شیعییهتی رۆمان.

بهشی دووهم: شیعییهتی کات له رۆمانی (نیشتمانی سارا) (میران ئهبراهام)دا

تهوهری یهکه: پهیوهندی نیوان شیعییهتی کات و ریتمهکانی گێڕانهوه:

یهکه: خێراییکردنهوهی گێڕانهوه: خێراییکردنهوهی گێڕانهوه تهکنیکی جوولهی کاتی گێڕانهوهیه، رۆماننوس لهرێ ههندیك تهکنیکهوه، که پهیوهستن به خێراییکردنهوهی کاتی گێڕانهوه، ئیستاتیکا و شیعییهت لهناو رۆمان و لهلای وهگر دروست دهکات. رۆماننوس بههۆی دوو تهکنیکی دیاریکراو جوولهی کاتی گێڕانهوه خێرا دهکات که بریتین له:

1- لاهردن

یهکێکه له تهکنیکهکانی خێراییکردنهوهی کاتی گێڕانهوه بریتیه له لاهردنی بهشێکی کاتی چیرۆکهکه، واته رۆماننوس بههۆی ئەم تهکنیکهوه زهمهنیکی درێژ یان کورت له کاتی چیرۆک لادهبات باسی ئەم رووداو و بهسهرهاتانهی که لهم ماوهیهدا روویانداه، ناکات، یان رۆماننوس بهشیک لهم رووداوانهی کاتی چیرۆک به پێویست نازانیت که لهکاتی گێڕانهوهدا باسیان بکات، لهبهرئهوه تهکنیکی لاهردن به کاردههینیت. ئەمهش له کاتی گێڕانهوهدا بۆشایی دروست دهکات، بهلام ئەم بۆشاییه هیچ کاریگهرییهکی نهڕینی لهسهه پرۆسهی گێڕانهوهکه دروست ناکات، به پێچهوانهوه ئەم لاهردنه وادهکات، که کاتی گێڕانهوهکه کورت و پوخت بیت. رۆماننوس به کۆمهڵێک دهستهواژه ئەم بۆشاییانه پردهکاتهوه و ئاماژه بهم لاهردنانه دهکات، که بههۆی تهکنیکی لاهردنهوه دروست بووینه، وهگریش لهم دهستهواژانه تیدهگات. کهواته لاهردن بریتیه لهم تهکنیکه که ((بهشیک له چیرۆکهکه له کاتی گێڕانهوهدا باس ناکریت و به شیوهیهکی تهواو بیدهنگی لێ دهکریت)) (بحراوی، 1990، ص 106) تهکنیکی لاهردن زیاتر چێژ به رۆمانهکه دهکات و شیعییهت له رۆمانهکهدا دروستدهکات، که رۆماننوس بۆ خێراکردنی جوولهی کاتی گێڕانهوه به کاری دههینیت. لاهردن دهبیته دوو جور، که بریتین له:

آ-لابردنی دیاریکراو: لهم جوړه لابردنه دا بگپړه وه به چهند دهسته واژه په کی ناشکرا و روون ناماژه به ماوهی نیوان کاته لابراوه که ده کات، به لأم باس له چونییه تی رووداوه کان ناکت، ته نها ماوه لابراوه که به روژ یا خود هه فته و مانگ ده خاته روو. له رومانی نیشتمانی سارا بگپړه وه، ئەم ته کنیکه ی له زور شوین به کارهیناوه. یه کتیک له نمونه کانی لابردنی دیاریکراو له رومانی نیشتمانی سارا بریتییه لهم نمونه یه ی خواره وه، کاتیک بگپړه وه ده لیت: ((ده سال به سهر مردنی باپیره خایمدا تیپه پیبوو، روژی پینجشمه مەهی مانگی دهی سالی دوو هه زار و شهش بوو، ئیواره درهنگ، کاتیک ئارون له زانکو گه رایه وه، سالار به بی ئه وهی گوی به نانخوردنی ئیواره یان بدات، خه ریکی شه راب خواردنه وه بوو...)) (ئه براهام، ۲۰۲۰، لا ۴۴۳). ماوهی لابراو لهم نمونه یه ده ساله، بگپړه وه باسی ئه و رووداوانه ی له ماوهی ئەم ده ساله روویان داوه ناکت و یه کسهر دیته سهر دواي ئەم ده ساله و باسی بارودوخی ژبانی سالار ده کات، له دواي ئەم ده ساله. ناوه روکی ئەم نمونه بو ئه وه ده گه پتته وه که باپیره خایم و سالار و خیردا و ئارون دواي ئه وهی له هۆله نداوه بو کوردستان ده گه رینه وه و دواتر دواي دوو روژ پاش هاتنه وه یان بو کوردستان باپیره خایم دهمریت. بگپړه له دواي مردنی باپیره خایم به مبهستی جوانکاری و دروستکردنی شیعرییه ت له رومانه که، ته کنیکی لابردنی دیاریکراوی به کارهیناوه. به هوی لابردنی ئەم ماوهیه، بو شاپی له نیوان پیش ماوهی لابراو و دواي ماوه لابراوه که دروست بووه، ئەم بو شاپیه شی به دهسته واژه ی (ده سال) پرکردوته وه و کاتی گپړانه وه ی پوخت و کورت کردوته وه، ئەمه ش هیچ کاریگه نه رینی له سهر گپړانه وه که دروست نه کردوو، به لکو شیعرییه تی زیاتری به رومانه که به خشيووه. ئەم لابردنه وایکردوو کاتی گپړانه وه خیرتر بیت له کاتی چیروک و بگپړه وه ئەم کاته میژووییه ی تیک شکندوو، که له کاتی چیروکدا هه یه.

ب-لابردنی دیارینه کراو: بگپړه وه لهم جوړه لابردنه دا ماوهی نیوان کاته لابراوه که دیاری ناکت و به شیوه یه کی روون و ناشکرا ناماژه ی پو نادات، به لکو ده بیت خوینهر خوئی درک به ماوهی کاته لابراوه که بکات، به شیوه یه کی گریمانه یی، واته بگپړه وه ژماره ی روژ و هه فته و مانگ و سال ناخاته روو و ته نها به شیوه یه کی نادیار ده یانخاته روو، بویه وهرگر ده بیت ((له ری به سننه وهی ماوهی رووداوه کانی له وه و پیش و له مه و پاشه وه درکیان پو بکات و به شیوه یه کی گریمانه یی کاته لابراوه کان بیئوت)) (ئه لوهی، ۲۰۰۴، ص ۲۶۳). له رومانی نیشتمانی سارا له یه کتیک له نمونه کانی لابردنی دیارینه کراو رومانووس له ری بگپړه وهی هه مووشترانه وه ده لیت:

((چهند مانگیک به سهر هاوسه رگریباند تیپه ری و هیشتا سابات ریگی به حه کیم نه دابوو، وه کو میردی دهستی بهر دهستی بکه ویت، حه کیمی نه داوند و ته نانه ت بو جاریکیش چیبه لی نه روانیبوو)) (ئه براهام، ۲۰۲۰، لا ۲۲۳). ناوه روکی ئەم گپړانه وه یه ش بو ئه وه ده گه پتته وه که سابات پیش ئه وهی هاوسه رگری له گه ل حه کیم بکات خوشه ویستی سواره بووه و به بی په زامه ندی خوئی هاوسه رگری له گه ل حه کیم ده کات له بهرته وه دواي خوازینی و گواستنه وهی بو سلیمانی، سابات بیری هه ر لای سواره ی دلخوازیه تی دواي ئەمه بگپړه وه به شیک له کاتی چیروک له ری ته کنیکی لابردنی دیارینه کراوه لاده بات، ماوهی لابردنه دیارینه کراوه که ش به دهسته واژه ی (چهند مانگیک به سهر هاوسه رگریباند تیپه ری) ده خاته روو. بگپړه وه لهم نمونه یه دا، باسی ئەم په یوه ندییه سارده ی نیوان سابات و حه کیم ده کات. ماوهی لابراو، چهند مانگیکه به لأم نازانین ماوه لابراوه که به دروستی چهند مانگه، چونکه ناماژه ی به ژماره ی مانگه لابراوه کان نه کردوو. واته ئه و ماوه یه ی که نه خراوته ناو کاتی گپړانه وه که، به شیوه یه کی گریمانه یی و گشتی ناماژه ی پیداوه. ئەمه ش نا هاوسه نگی له نیوان کاتی گپړانه وه و کاتی چیروک دروست کردوو و ئەم ناهه وسه نگیه ش نه وه ک هه ر له نگی له کاتی گپړانه وه دروست نه کردوو، به لکو وای کردوو چیژی زیاتر به وهرگر بدات و کاتی گپړانه وه شی کورت و پوخت کردوته وه. خوینهر له کاتی خویندنه وه هه ست بهم لابردنه ده کات و به بی ئه وهی کاریگه ری نه رینی بکاته سهر پرۆسه ی گپړانه وه که، له بهرته وه ئەم نا هاوسه نگی و بو شاپیه ی نیوان کاتی گپړانه وه و کاتی چیروک شیعریه تی له ده قه که دا دروست کردوو، چونکه کاتی گپړانه ی خیرا کردوو بگپړه وه به ناگییه وه کاتی گپړانه وه که ی خیرا کردوو و ئەم ته کنیکه ی به کارهیناوه به مبهستی ئیستاتیکا و دروستکردنی شیعرییه ت له گپړانه وه که دا.

۲-کورتکردنه وه: یه کتیکه له و ته کنیکانه ی، که بو خیرا کردنی کاتی گپړانه وه به کاردیت، چرکردنه وه و کورتکردنه وهی ماوهی دریزی کاتی رووداوه کانه، بگپړه وه باسی ورده کاری رووداوه کان ناکت و به خیرایی و به شیوه یه کی گشتی ئه و رووداوانه ی له چهند روژیک یا خود چهند

ههفته و مانگ و ساڻدا روویان داوه، بگپروهه له چهند دیرتیکدا یاخودا له چهند لاپه‌ره‌یه کی کهمدا ده‌یانخاته‌روو، واته بگپروهه به‌خیرایی به‌سەر ئه‌و رووداوانه تی ده‌په‌ریت، که له ماوه‌یه کی کاتی دوور و درێژ روویانداوه، بۆ ئه‌وه‌ی ته‌نها ئه‌و رووداوانه‌ی، که بۆ پرۆسه‌ی گپرانه‌وه که گرنگ و پویستن بیان خاته‌روو و خۆی له بابه‌تی لاهه کی و درێژداری بپارێزیت، له‌به‌رئه‌وه روماننوس به‌ ئاگییه‌وه ئه‌م ته‌کنیکه به‌کارده‌هێنیت، ئه‌وه‌ش کاریگه‌ری نه‌رینی له‌سەر پرۆسه‌ی گپرانه‌وه که دروست ناکات، واته روماننوس ((کاتیک هه‌ست بکات ماوه‌یه ک له ژیانی که‌سانی ناو چپروکه که هه‌یه، که گرنگیه‌ی ئه‌وتۆیان نییه و لادانیان کار ناکانه سەر بینای هونه‌ری چپروکه که... له‌به‌رئه‌وه کورتیان ده‌کاته‌وه به‌ خیرایی به‌سه‌ریاندا په‌ت ده‌بیت)) (سایر، ۲۰۰۱، ل ۳۰۳). به‌مه‌به‌ستی ئه‌وه‌ی، تا خۆینه‌ر له کاتی خۆینه‌وه، چێژ له ده‌قه وه‌رگیریت و له چاوه‌روانی رووداوه گرنگه‌کاندا نه‌ی هه‌یتیه‌وه و هه‌ست به‌ بپارایی نه‌کات و خۆینه‌ر بۆ ناو رووداوه گرنگه‌کان کیش بکات. ئه‌مه‌ش چپزی خۆینه‌وه و شیعریه‌ت له ده‌ق و لای وه‌رگیرش دروست ده‌کات، له‌م ته‌کنیکه‌دا کاتی گپرانه‌وه به‌ به‌راورد به‌ کاتی چپروکه کورتتره.

له رۆمانی نیشتمانی سارا، چه‌ندین نمونه‌ی کورتکردنه‌وه‌مان هه‌یه و بگپروهه له یه‌کیک له نمونه‌کانی کورتکردنه‌وه، له رپی بگپروهه‌ی هه‌مووشتران، کورتیه‌ک له ژیانی مه‌لا په‌حمان ده‌خاته‌روو، که یه‌کیکه له کاره‌کته‌ره لاهه‌کیه‌کانی ناو گپرانه‌وه که و پێشتر له به‌غداد هاوپی خایم بووه. دواتر سالار و سارا بۆ سه‌لامه‌تی گیانی خۆیان، بۆ لای مه‌لا په‌حمان دین، بگپروهه له چهند دیرتیکدا به‌ ته‌کنیکی کورتکردنه‌وه ژیانامه‌ی مه‌لا په‌حمان ده‌خاته‌روو، بۆیه چه‌ندین ورده‌کاری و رووداوی له له ژیانی مه‌لا په‌حمان کورتکردووه‌ته‌وه و به‌کورتی رووداوه‌کانی ژیانی ده‌خاته‌روو، وه‌ک له نمونه‌که‌دا ده‌رده‌که‌ویت، کاتیک ده‌ئیت: ((مه‌لا په‌حمان که خۆی ناوی یوسف حمو بوو، پێش ئه‌وه‌ی ببیت به‌ مه‌لا، له قوتابخانه‌ی حمورابی بنه‌ره‌تی گه‌ره‌کی که‌را ده‌ له شاری به‌غداد مامۆستای زمانی عه‌ره‌بی بوو، له سالی ۱۹۴۸ له رۆژانی فه‌ره‌وده‌که‌ی ئه‌و ساڵه‌دا ماله‌که‌ی له لایه‌ن گروپه‌ عه‌ره‌به‌ دژه‌ زایونیسته‌کانه‌وه تالان ده‌کریت و ده‌سوتیندیریت ئه‌و رۆژه یوسف حمو خۆی له مال نابیت عه‌ره‌به‌ توند ره‌وه‌کان سهری سوهام حه‌مدانی ده‌تاشن و مه‌مکی ده‌برن و به‌ دره‌ختی حه‌وشه‌که‌یاندا هه‌تی ده‌واسن، ئه‌و ده‌م یوسف حمو شه‌ش مانگ بوو هاوسه‌رگه‌ری له گه‌ل سوهام حه‌مدامدا کردبوو، دوا‌ی ئه‌م رووداوه‌ ناچار یوسف حمو به‌ته‌نیا بۆ شاری سلیمانی هه‌ل‌دیت ناوی خۆی به‌ په‌حمان عبدالله قادر ده‌گۆریت، هه‌ر هه‌مان ساڵ له مزگه‌وتی خانه‌قای شاری سلیمانی ده‌چیتته‌ حوجره و دوا‌ی پانزه‌ ساڵ بپروانه‌ی مه‌لایه‌تی وه‌رده‌گرتیت)) (ئه‌براهام، ۲۰۲۰، ل ۲۲۶-۲۲۷). بگپروهه له‌م نمونه‌یه‌دا، رووداوه‌کان به‌ شیوه‌یه‌کی گشتی ده‌خاته‌روو، به‌پێ ئه‌وه‌ی باسی ورده‌کاری رووداوه‌کان بکات، ئه‌مه‌ش خیرایی به‌ کاتی گپرانه‌وه داوه و تپه‌رینیکی خیرا به‌سەر چه‌ندین رووداو ده‌کات، به‌ چهند ناماژه‌یه‌ک کاتی رووداوه‌کان کورت ده‌کاته‌وه و به‌یه‌کیان ده‌به‌ستیتته‌وه، واته بۆشاییه‌ کاتییه‌کان به‌ ناماژه‌کردنیکی کورت ده‌خاته‌روو، بگپروهه نایه‌وی خۆینه‌ر له چاوه‌روانی رووداوه‌ سهره‌کی و گرنگه‌کاندا به‌هێلته‌وه و تامه‌زرۆپی له‌ده‌ست بدات. ته‌کنیکی کورتکردنه‌وه‌ی کاتی گپرانه‌وه چپزی زیاتر به‌ ده‌ق و وه‌رگر ده‌دات و ئه‌وه‌ش وای کردووه شیعریه‌تی زیاتر، له ناو ده‌ق و له لای وه‌رگر دروست ببیت، چونکه له‌م ته‌کنیکه‌دا کاتی گپرانه‌وه کورتتره به‌ به‌راورد به‌ کاتی چپروکه.

ته‌وه‌ری دووه‌م: په‌یوه‌ندی نێوان شیعریه‌تی کات و خاوکردنه‌وه‌ی گپرانه‌وه

خاوکردنه‌وه‌ی گپرانه‌وه، یان خاوکردنه‌وه‌ی گپرانه‌وه پێچه‌وانه‌ی خیرایی کردنه‌وه‌ی گپرانه‌وه‌یه، بگپروهه هه‌ندیکی جار سه‌رنجی وه‌رگر له‌سەر شوینیکی یان کاره‌کته‌ریکی یان هه‌ر دیارده‌یه‌ک له دیارده‌کانی ناو رۆمان راده‌گرت به‌ مه‌به‌ستی خاوکردنه‌وه‌ی گپرانه‌وه. خاوکردنه‌وه به‌ هه‌مان شیوه‌ی خیراییکردنی گپرانه‌وه، ئیستاتیکا له ده‌قدا ده‌خولقیته‌یت و شیعریه‌ت لای وه‌رگر دروستده‌کات یه‌کیکه له‌م ته‌کنیکانه‌ی که له خاوکردنه‌وه‌ی گپرانه‌وه‌دا به‌کار دیت بریتیه‌یه له وه‌سف.

یه‌که‌م: گرنگی وه‌سف: وه‌سف ته‌کنیکیکی گرنگی رۆمانه و په‌یوه‌ندی به‌ شوین و کاره‌کته‌ر و کاتی گپرانه‌وه هه‌یه. رۆماننوس به‌هۆی ئه‌م ته‌کنیکه‌وه وه‌سفی شوین یان کاره‌کته‌ر یان هه‌ر دیارده‌یه‌ک له دیارده‌کانی ناو رۆمان ده‌کات. ئه‌م ته‌کنیکه بۆ خاوکردنه‌وه‌ی جووله‌ی کاتی گپرانه‌وه هێورده‌کاته‌وه و ئه‌مه‌ش شیعریه‌تی کات له رۆماندا دروست ده‌کات. شیوازی بنیاتانی له رۆمانی کلاسیک و کۆندا جیاوازه،

وہسف لہ سہرہ تادا، زیاتر بۆ لایہ نی جوانکاری و پازاندنہ وہی رۆمان بوو، یاخود پیشاندانی دیوی دەرہ وہی شتہ کان بوو، دیوہ شارہ وہ کان شتہ کان و کارہ کتہرہ کان پیشان نہ دہدا، واتہ و ہسف ((تہنیا رہ گہزیکہ بۆ پازاندنہ وہ و جوانکاری دہق، لہ بہرئہ وہ تا رادہ یہ ک لہم وینہ و پیکہ رانہ دہچوو، کہ لہ پازاندنہ وہی کۆشک و تہلارہ کلاسیکیہ کاندہ بہ کاردہ ہات و یہ کیک بوو لہ شیوہ کان جیاکردنہ وہ و ناسینہ وہیان)) (الساعدی، ۲۰۰۰، ص ۱۳). وہسف و ہک پاشکۆیہ کی گپرانہ وہ مامہ لہی لہ گہ لدا دہکرا و بوونیک سی رہبہ خۆی نہ بوو. بہ لآم وہسف لہ رۆمانی نویدا گۆرانی بہ سہردا ہات و بہ یہ ک ئہرکہ وہ پھیوہست نہ بوو، ئہرکہ کہی تہنہا لہ چوارچییوہی پازاندنہ وہ و جوانکاریدہ نامیہ وہ و بہ لکو وہسف توانی بۆ قولایی دیوہ شاراوہ کان کہ سایہ تیہہ کان و شتہ کان شۆریتتہ وہ، ئہمہش بووہ ہۆی ئہ وہی پھیوہندیہہ کی تہواو کہری لہ نیوان وہسف و گپرانہ وہ دروست ببیت، وہسف ببیتہ بہ شیک گرنگ و تہواو کہر بۆ گپرانہ وہ و ئاوتیہی ببیت. ئہم جۆرہ وہسفہ ناکری لابیری و لابردنی کاردہ کاتہ سہر بنیاتی رۆمانہ کہ. ہر وہا وہسف بہ شیوازہ کان گپرانہ وہ پھیوستہ.

لہ شوازی گپرانہ وہی بابہ تیدا بگپرہ وہ ہمووشتزانہ و بگپرہ وہ بہ ہۆی وہسف وہ دیکۆری شتہ کان و کرداری کارہ کتہرہ کانمان بۆ دیاری دہکات، بہ لآم لہ شیوازی گپرانہ وہی خودیدا بگپرہ وہ تیکہ ل بہ باری دہروونی کارہ کتہرہ کان دہبیت و بۆ دیوی ناوہ وہیان شۆردہ ببیتہ وہ و تہنہا چوارچویوہ و دیکۆری کاراکتہر و شتہ کان پیشان نادات. لہ بہرئہ وہ وہسف لہ شیوازی گپرانہ وہی بابہ تی و خودیدا جیاوازہ و لہ ((گپرانہ وہی بابہ تیدا بگپرہ وہ بہ ہۆی وہسف وہ چوارچویوہی کات و شوینی رووداوہ کان و رہفتار و سروشتی کہ سہ کان دیاری دہکات ہر وہا وہسف ہۆکاریکی بنیاتانہ و پشت بہ بگپرہ وہی ہمووشتزان دہبہستیت، بہ لآم لہ گپرانہ وہی خودیدا بگپرہ وہ دیوی ناوہ وہی شتہ کان پیشان دہدات و تیکہ ل بہ روانینی کارہ کتہرہ کان و باری دہرونیان دہبیت و بۆ ناخی شتہ کان شۆردہ ببیتہ وہ)) (الساعدی، ۲۰۰۰، ۲۹). بہ ہۆی وہسف وہ زانیاریمان لہ بارہی کاتی بہ سہرہات و شوین و شیوازی ژیان و ئاستی بیرکردنہ وہی کارہ کتہرہ کان دہست دہ کہ ویت، لہ بہرئہ وہ ہیچ رۆمانیک بہ بی وہسف نیہ. ہر وہا وہسف وینای ہست و سۆز و دیوی ناوہ وہی کارہ کتہرہ کانمان بۆ دہ کیشیت. (ژیبار ژنیت) باسی گرنگی وہسف لہ گپرانہ وہ دہکات و لہم باوہرہ دایہ کہ ((دہتوانین وینای وہسفیک بکہین، کہ گپرانہ وہی تیدا نہ ببیت بہ لآم ناتوانین گپرانہ وہیہ ک بینینہ بہرچاومان، وہسفی تیدا نہ ببیت)) (فایہق، ۲۰۰۸، ص ۷۰-۷۱) لہ بہرئہ وہ پٹیوستہ وہسف لہ ناو سیاقی گپرانہ وہ دہ بیت چونکہ وہسف و گپرانہ وہ پیکہ پتہری بنیاتی رۆمان.

وہسف بہ یی سہردہم و قوناعہ جیاوازہ کان ئہدہب گۆراوہ و بہرہ وپیش چووہ، لہ کلاسیکدا وہسفی دہرہ وہی شتہ کان کراوہ، بہ لآم لہ سہردہمی رۆمانتیکدا وہسفی ناوہ وہ (ناخ)ی شتہ کان کراوہ، ئہم بہرہ وپیش چووہی وہسف لای نووسہرانی رۆمانی شہ پۆلی ہۆشیشدا دہبیریت، چونکہ لہ رۆمانی شہ پۆلی ہۆش ئہرکی وہسف ناکہ ویتہ سہر بگپرہ وہی ہمووشتزان و کارہ کتہرہ کان خۆیان دہدوین و گوزارشت لہ دیوی دہرہ وہ و ناوہ وہی خۆیان دہکەن. لہ رۆمانی شہ پۆلی ہۆشدا وہسفہ کان لہ بابہ تیہہ وہ بۆ خودی گۆراوہ، کارہ کتہرہ کان دہروونی خۆیان ہلڈہرژن و گوزارشت لہ شتہ کان دہرہ وہی خۆیان دہکەن. وہسف لہ رۆمانی نویدا جیاوازہ لہ رۆمانی کۆن، چونکہ لہ رۆمانی نویدا، شتہ وہسف کراوہ کہ گرنگ نیہ، بہ لکو چۆنیہ تی وہسف کردنہ کہ گرنگ، واتہ گرنگیہ کہی لہ وہدایہ، کہ وہسفہ کہ چۆن خۆمان پیکشک ش دہکات؟ گرنگیہ کہی لہ خودی وہسفہ کہدایہ، نہ وہک لہ شتہ وہسف کراوہ کہ.

چۆنیہ تی بنیاتانی وہسف لہ رۆمانی کۆن و نوئی جیاوازہ. لہ بہرئہ وہ رەخنہ گرانی ئہم بوارہ، لہ روانگیہ جیاوازہ وہ، باسی وہسفیان کردوہ. ہندیک لہ رۆماننووسان، لہ وہسفا ہموو وردہ کاریہ ک ناخہ نہرو، کاتیک وہسفی کارہ کتہرہ کانمان شونیتیک دہکەن، تہنہا ئہم شتانہی بہ مہبہستی رۆمانہ کہ وہ پھیوہستہ، وہسفی دہکەن، بۆ ئہ وہی باشتر بتوانن، مہبہستہ کہیان بگہین. ہندیک تر لہ رۆماننووسان، دہیانہ ویت لہ کاتی وہسفا، زۆرتین وردہ کاری لہ بارہی شتہ وہسف کراوہ کہ بخنہ روو، تا شتہ وہسف کراوہ کان لہ یہ کتری جیا بکرتیہ وہ و لہ وہسف کراوہ کی دیکہ نہ چیت. وہسف لہ سہر دوو بنیاتی جیاواز دادہمہ زیت، کہ ئہوانیش (لیکۆلینہ وہ و ہلڈاردن) ہ. رۆلی ہریہ ک لہم بنیاتانہش جیاوازہ، چونکہ لہ ((لیکۆلینہ وہدا رۆماننووس ہیچ وردہ کاریہ ک ناہیلتتہ وہ کہ باسنہ کات و وہسفی ہموو شتک دہکات بہ لآم لہ ہلڈاردندا ہندیک وردہ کاری بۆ خۆینہر دہیلڈرتتہ وہ و تہنیا ہندیک دیمہنی گرنگ وہسف دہکات)) (عزام،

رۆماننوسان به پێی پهیرهویان له م دوو بنیاتی وهسفه، بهسهه سێ جۆر دابهش دهبن، بهشیکیان له کاتی وهسفا پهیرهوی بنیاتی لیکۆلینهوه دهکهن و بهشیکیشیان پهیرهوهی ههلبژردن و بهشهکهی تریشیان پهیرهوی ههردووکیان دهکهن، واته له ههندیک له دیمهنی رۆمانهکانیادا، وهسفی ههموو ورده کارییهک دهکهن و له ههندیک دیمهنی تردا تهنها ئهوه وهسفی ئهوه شتانه دهکهن، که له گهڵ مه بهستی رۆماننوسه کهدا دهگونجیت. یه کێک له نمونه کانی ئهم رۆماننوسانه بریتیه له بهلزاک که ((بایهخ به ورددرشتی وهسفراوه که دعات و لایهنگری بنیاتی لیکۆلینهوه به پێچهوانه ی تۆلستۆی که پێی وایه ئهمجۆره وهسفه خهیاالی خوێنهر دهکوژیت، له بهرئهوه لایهنگری بنه مای ههلبژاردنه، له نووسه رانی نوێش (میشیل بۆتور) شوین پێی (بهلزاک) کهوتوه و (ناتالی ساروت) یش شوین پێی (تۆلستۆی و ستاندال) کهوتوه، بهلام (فلویر) پهیرهوی له ههردوو بنیاته که ی وهسف کردوه له بهرئهوه ی له ههندیک دیمهندا باسی تهواوی ورده کارییهکان دهکات و له ههندیک تردا تهنها وینای شته گرنگه کانمان بۆ دهکیشیت)) (قاسم، ١٩٨٤، ص ١١٩)

نووسه رانی رێبازی شه پۆلی هۆش له بنیاتی وهسفا، پهیرهویان له ههلبژاردن کردوه، که وهک بنیاتی که له دژی بنیاتی لیکۆلینهوه سههه ی هه لدا، بهلام بهشیک له رۆماننوسان به تهواوی وهسف له رۆماندا رته دهکهنهوه، پێیان وایه، که خوینهر له کاتی خوینده نهوه ی رۆماندا وهسفه کان پشتگۆی دهخات، بۆیه وهسف به پیکهاته یه کی بنیاتی رۆمان دانانین. له نمونه ی ئهم رۆماننوسانه (ئه ندری جید) ه، که له م باره یه وه ده لیت: ((دهمه ویت رۆمان له هه موو ئهم توخمانه ی سهه به رۆمان نین پرگاریکه م... ته نانه ت بروام به وه نییه که وهسفی کاره کته ره کان له تایبه تمه ندی رۆمان بن)) (مجموعه من الکتاب، ٢٠٠٣، ص ٤٣-٤٤). به بروای ئیمه به م پێیه ی رۆمان رهنگدانه وه ی ژیا نه، له بهرئه وه به شیوه یه کی هونه ری نزیک له واقع، گوزارشت له ژیا نی راسته قینه ی مرو ف ده کات، بۆیه وهسفیش نابیت ته نها ئه رکی جوانکاری ببینیت و ته نها له پێناوی وهسفا بیت، به لکو ده بیت گوزارشت له دیوی دهره وه و ناوه وه ی کاره کته ره کان و تایبه تمه ندیان و ئاستی رۆشنییری و ناسنامه ی چینایه تی و نه ته وایه تیان بکات و وینه و وینای ژیا ن، بۆ وه رگر بکیشیت، چونکه به ی ئه مانه، رۆمان ناتوانیت کاربکاته سهه لایه نی مه عریفی وه رگر. په یوه ندی وهسف به کاتی گێرانه وه، ده بیته دوو جۆر، که بریتین له:

آ- وهسفی وهستاو (ئیسنا تیکی):

ته کنیکیکی کاته و په یوه ندی به ریمه کانی کاتی گێرانه وه هه یه، بۆ خا وکردنه وه ی کاتی گێرانه وه به کار دیت. وهسفی وهستاو جۆره وهسفیکی بی جووله یه و زیاتر ئه رکی رازاندنه وه و جوانکاری ده بینیت، له م جۆره وهسفا دا ((هیچ کرداریک له واقعدا روونادات و کاتی چیرۆک تیتیدا ده وهستیت)) (مانفريد، ٢٠١١، ص ١٢١) بگێر وه له رۆمانی نیشتمانی ساردا ده لیت: ((قه شه یوسف، پیاو ئیکی بالابه رز و به ژنباریک بوو، ته مه نی سی سائیک ده بوو، ریش و سمیلکی قه له می ره ش و قزئکی کورت، چاوه کانی روشی قه ترانی و گه ش، سه رتا پا کۆستۆمیکی قه شه ی کلدانی ره شی پۆشیبوو)) (ئه براهام، ٢٠٢٠، لا ٢٧٥). له م نمونه یه دا، قه شه یوسف بووه ته هۆی وهستاندنی کاتی گێرانه وه که. بگێر وه بۆ ماوه یه کی کورت په ره سه ندن و به ره وپیش چوونی رووداوه کانی وهستاندوه. کاتی گێرانه وه که ی هێور کردوه ته وه. له دوا ی ئهم وهسفه کورت خایه نه، بگێر وه له دوا ی ئهم کاته ی، که گێرانه وه که ی تیدا راگرتوه، دووباره له وپوه ده ست به گێرانه وه ده کات و رووه داوه کانی ناو گێرانه وه که به ره وپیش ده بات.

ب- وهسفی جولاو:

یه کێکی تره له ته کنیکه کانی خا وکردنه وه ی کات و له م جۆره وهسفا، کاتی چیرۆک به تهواوی ناوه ستیت. وهسفه که تیکه ل به کات کراوه و وینه ی جووله ی کاره کته ره کان ده کیشیت و رووداوه کان له م جۆره وهسفا به هیاوشی به ره وپیش ده چن، رۆماننوس له رۆمانی نیشتمانی سارا، باس له چه ندين رووداوی میژوپی، له عیراق و کاریگه ری ئهم رووداوانه له سهه کوردستان و شاری سلیمانی به تایبه تی ده کات. به هۆی

ئەم رووداوانە، چەندین کارەساتی ناخۆش رووبەرۆوی جوولە کە کان بووئەتەو و یەکیەک لەم رووداوانەش، دەگەریتەووە بۆ سالی ۱۹۴۱، باسی کوردە ناشیۆنالیستەکان و عەرەبە شۆفینییەکان دەکات، کە چۆن جوولە کەکانیان بە نۆکەری ئیمپریالیزم و ئیسرائیل تاوانبار دەکرد و دەیان چەوساندنەو، لەبەرئەووە هەر لەم سالی داخایم کە ئەوکات دەمراستی جوولە کەکانی شاری سلیمانی دەبیت و بە مەبەستی لێسەندنی سەرانی بۆ سەرا بانگی دەکەن. بگێرەووە لە لاپەرە (۱۸۶) بەم شیۆهێ ویناوەسفی ئەم کارەکتەرەمان بۆ دەکات لەم کاتەدا و دەئیت: ((ئەژنۆکانم ئەلەرزین و هەردوو دەستم لە پشتدا لە یەکتەرین هەلپیکابوو، نینۆکە کانم توند لە پێستی پشتی دەستم چەقاندبوو، بیدەنگ سەرم بۆ راوێشان و پاشان ناچاربووم، لەبەرئەووە وتم، بەئێ فەرمانتە قوربان)) (ئەبراهام، ۲۰۲۰، لا ۱۸۶). لەم نمونەیهدا، بگێرەووە ئەگەر باسی لەرزینی ئەژنۆکان و سەر راوێشان و قسەکردنی کارەکتەری نەکردبایە، ئەووەسفی کە دەبوو بە وەسفیکێ وەستاو، بەلام لەبەرئەووەی بگێرەووە باسی لەرزینی ئەژنۆکان و سەر راوێشان و قسەکردنی کارەکتەر دەکات، وەسفە کە بووئەتە وەسفیکێ وەستاو.

دووهم: ئەرکەکانی وەسف

زۆرییە پەخنەگران دوو ئەرکیان بۆ وەسف دیاریکردوووە هەرچەندە جگە لەم دوو ئەرکە پەخنەگران ئاماژەیان بە چەند ئەرکیکی تریش کردوووە بەلام ئەم دوو جۆری لێرە دەیانخەینەرۆو لە باوترین ئەرکەکانی وەسفن کە ئەوانیش بریتین لە:

آ- ئەرکی جوانکاری:

یەکیەکە لە ئەرکەکانی وەسف کە رۆمانووس لە کاتی وەسفدا بایەخ بە لایەنی وشە و رێستە و دەربەرینەکان دەدات ئەم جۆریان زیاتر لە پەخنە کۆندا باوووە لەبەرئەووەی لە پەخنە کۆندا جوانی شیوازیان لە جوانی وەسفدا دەبینی. بگێرەووە لە رۆمانی نیشتمانی سارا لە نمونەیهی ئەم جۆرە وەسفدا دەئیت: ((سارا کچیکێ باریکە لە قەلەمی دەموچاوی رێک و قژی رەش و لوول بوو، چاوی بایەمی و پەنگی پەش و قاوێی تیکەل و تارمایییەکی رەساییش بەسەر بیلەبیلەکانی چاویدا رێژابوو، دەنگیکێ ناسک و بەردەوام پێکەنینیکێ شەرمانە لەسەر لێوی بوو، خویێنی گەرمی لایینی بە دەمارەکانیدا شەپۆلیان دەدا و گورجوگۆلیەکیان بە جەستەیهی بەخشیبوو)) (ئەبراهام، ۲۰۲۰، لا ۲۴۵). بگێرەووە لەم نمونەیهدا، وینای شیۆهێ دەرەووەی کارەکتەری کردوووە و دەیهوێت شیۆهێ جەستەیهی کارەکتەر لە دەرۆنی وەرگر ئامادە بکات، لەبەرئەووەی ئەم جۆرە وەسفە زیاتر بۆ پێکردنەووە و تێکردنی ئارەزووی ئیستاتیکا وەرگر، بۆیە لابردنیشی هیچ کاریگەرێیەکی نەرتی لەسەر پرۆسەیهی گێرانیوە کە نییە، چونکە وەسفە کە تەنها بە مەبەستی پاراندنەووە و جوانکارییە و تیکەل بە گێرانیوە کە نەبوو، رۆلی نییە لە بەرەوپێش بردنی رووداوەکانی ناو گێرانیوە کە. بگێرەووە بۆ ماوێهێکی کورت خایەن گێرانیوە کە یارگرتوووە، ئەووەش بووئەتە هۆی خاوەکردنەووەی کاتی گێرانیوە کە و کاتی گێرانیوە و کاتی خویندنەووەی درێژکردوووەتەووە.

ب- ئەرکی واتایی:

یەکیکی ترە لە ئەرکەکانی وەسف، کە لە رێی وەسفی واتایییەووە درک بە رەهەندی کۆمەلایەتی و جەستەیهی و دەرۆنی کارەکتەرەکان دەکەین، چونکە وەسفی واتایی ((بایەخ بە رەهەندی دەرۆنی و کۆمەلایەتی کارەکتەر دەدات، ئامانجی ویناکردنیشی لە نێو رۆمان و دەرخیستی کردارەکانی و دیاریکردنی هۆکارەکانی رەفتار و کردارەکانییهتی، ئەمەش لە رینگەیهی وەسفکردنی ژینگەیهی کارەکتەر و ئەو پێکەتە و شتانەیهی کە باگروندیان بۆ دروست کردوووە)) (فضل، ۱۹۹۷، ص ۴۴۰). واتە وینای شوێن و کردەووەکانی کارەکتەرەکانی ناو رۆمانمان بۆ دەکات و هۆکاری کردار و هەلسۆکەوتەکانی کارەکتەرەکانمان بۆ دەدۆزیتەووە، ئەمەش لە رێی وەسفی شوێن و ژینگە و پێکەتەیهی کۆمەلایەتی کارەکتەرەکانەووە دەرە کەوێت.

بگێرەووە لە رۆمانی (نیشتمانی سارا)دا، دەئیت: ((سالار ئاسەواری خەمیکێ گران بە رووییهووە دیاریبوو، چاوی ئاوساو و سور هەلگەرابوو

بیرنگ و لاواز ئیسقانی سەر روومه ته کانی دهره پهبوون، هەر له یه کهم رۆژی مردنی ساراوه، جامانه که ی نه کردبووه سهری و قژی شیواو بوو، پیشمه رگه کان یه ک یه ک به ره رووی سالار هاتن و سه ره خویشیان لی کرد)) (ئه براهام، ۲۰۲۰، لا ۳۴۶). بگپه وه له م نمونه یه دا، وه سفی ئەم خه مه قووله دهروونیه ی سالار ده کات، که له دوا ی مه رگی سارای هاوسه ری کاریگه ریه که ی له شیوه و رووخساری سالار دهرکه وتبوو، ئەوه ش په یوه ندی خو شه ویستی نیوان ئەم دوو کاره کتهره دهرده خات، له بهرئه وه ئەم وه سفه ئه رکیک و اتای هه یه، چونکه ئەم وه سفه په یوه ندی به رووداوه کانی ناو گپرا نه وه که هه یه و به شیکی دابراو نییه له گپرا نه وه که، لابردنی بۆشایی ده خاته ناو گپرا نه وه که کاریگه ری له سەر رۆمانه که ده بێت. وه رگر له رپی ئەم وه سفه وه هه ست به دهروونی سالار ده کات، که له دوا ی مردنی سارا به سه ریدا هاتوو، له بهرئه وه ی ئەم جو ره وه سفه زیاتر گرنگی به دیووی ناوه وه ی کاره کتهره کان ده دات .

سپیه م: جو ره کانی وه سف

آ-وه سفی شوین:

وه سف و شوین له ناو رۆماندا په یوه ندییه کی ته واوکه ریان له نیواندا هه یه، به هۆی وه سفی شوینه وه رۆمانووس کاتی رووداوه کان دهرده خات و زانیاری له به ره ی کاره کتهره کان و رووداوه کانی ناو رۆمان بۆ وه رگر ئاشکرا ده کات. رۆمانووس بۆ ناوانی شوینه کان له ناو پرۆسه ی گپرا نه وه هه ندی جار سود له واقع وهرده گریت، واته رۆمانووس زورجار ناوی راسته قینه ی شوینه کان، که له واقعدا بوونیان هه یه له رۆماندا به کارده ی نییت، بۆ ئەوه ی هه ستی ئەوه لای وه رگر دروست بکات، که ئەوه هه مان ئەم شوینه جوگرافییه یه، که له واقعدا هه یه. هه رچه نده ئەم شوینانه ی ناو رۆمان تیکه ل به هه ستی رۆمانووس ده بن و به گویره ی ویستی رۆمانووس و گونجانیان له گه ل کاره کتهر و رووداوه کان داده مه زرین، واته به شیوه یه کی نزیک له واقع وینای شوینه کانمان بۆ ده کات که بگنجی له گه ل روودا و کاره کتهره کان ((بۆیه، ره نگه وه سف له ویناکردنی شویندا ئامرازیک سهره کی بێت، هه ولتیکشه بۆ به رجه سه ته کردنی جیهانی دهره کی، نووسه ر وه سفی واقعیک پهنی ناکات کاتیک وه سفی شوین ده کات له تابلۆیه که به وشه دروستکراوه، به شیوه یه کی هونه ری پیکه ی تراوه)) (محبک، ۲۰۰۵، ص ۳۵). ئیمه ش پیمان وایه که وه سف و ناوانی شوینه کانی ناو رۆمان بۆ نزیک کردنه وه ی رۆمانه له واقع و ههروه ها شوینه کانی ناو رۆمانیش به ته واوی به دهر نییه له م شوینانه ی که له واقعدا بوونیان هه یه چونکه رۆمان خو ی ناوینه و ره نگدانه وه ی ژبانی کومه لایه تییه به شیوه یه کی هونه ری و تیکه ل به خه یالی رۆمانووس به گونجان له گه ل جووله و ره فتار و باری دهروونی کاره کتهره کان.

وه سفی شوین په یوه ندی به کاره کتهره وه هه یه و به کاره کتهره کانی ناو رۆمان به ستراوه ته وه. بگپه وه به هۆی کاره کتهره کانی ناو رۆمان به شیوه یه کی هونه ری وه سفی شوینه کان ده کات، یان به پیچه وانه وه، له رپی شوینه وه وه سفی کاره کتهر ده کات، چونکه په یوه ندییه کی به هیز له نیوان شوین و کاره کتهره هه یه، ههروه ها وه رگر به هۆی وه سفی شوینه وه، ئاشنای ژبان و هه لسوکه وت و باری دهروونی کاره کتهر ده بێت، به لام هه ر وه ک (رینی و ئیلیک ئۆستن وارین) پی وایه، که ((وه سفی شوین ده بێت به شیوه یه کی خوارا و گوزارشت له کاره کتهر بکات، له بهرئه وه ی مالی مرۆف درپژکراوه ی مرۆف خو یه تی، ئە گه ر وه سفی ماله که یه ت کرد ئەوا وه سفی خو یه ت کردو)) (یوسف، ۱۹۹۷، ل ۱۰۴). بگپه وه له رۆمانی نیشتمانی سارا له چه ند شوینیک باسی گه ره کی جو له کان ده کات، که له م گه ره که دا ترس و دوودلی سنوری به ده وری جو له که کاند کیشابوو، ئەمه ش به هۆی ئەم بارودۆخه ئابوری و ئایدۆلۆژی و کومه لایه تییه ی، که له م سه رده مه دا هه بوو، جگه له م ره هه ندانه، گه ره که که به هۆی ئەم شیوه بۆگه نه ی که به ناویدا تیده په ری، کاریگه ری نه رینی له رووی دهروونی و ته ندروستی بۆ جو له که کان دروست کردبوو، له بهرئه وه له دوا ی بلاو بوونه وه ی نه خو شی له شاری سلیمانیدا، جو له که کانی ناو گه ره کی جو له که کان، زۆرتین زبانیان به رکه وت، چونکه ئەم شیوه وه ک بگپه وه له زاری مامه سلیماندا باسی ده کات، یه کتیک له هۆکاره کانی ئەم دهرد و نه خو شییه ی ناو گه ره که، بۆ هه بوونی شیوه که ده گه رینیتته وه و ده لیت که ئەم شیوه گو و میزی خه لکی شاری سلیمانیه و به ده ماره کانی جو له که کان هاتوو چۆ ده کات. بگپه وه له وه سفی ئەم شیوه و کاریگه ری ئەم شیوه له سه ر دهروون و ته ندروستی کاره کتهره کان ده لیت: ((روانیم رووناکي مانگ به به رزی بالای که نده لانی شیوه که دا شو ریبوو بووه و تاکو سه ر رووی ئاوه که گه یشتبوو، نازانم بلیم ئاوه که یان با شتره بلیم میزاوه که،

شنه بایه ک به پنجاو پچی شیوه که دا گیفه ی کرد و له خواره وه بۆ سه ر بۆن و به رامی گوواوی له گه ل خۆی هینا و پیش نه وه ی بیژنی نیت به سه ر ماله کاندان من یه که م که س بووم نه و شه وه بۆنی پاشه رۆی خه لکی شارم کرد، کاتی ک پر به سینه کانم بۆنم هه لمژی، له خه یائی خۆمدا وتم ئیستا ده زانم بۆچی کانیشا سیلیه تی و سیه کانی هه لئاوساون، کچی ک له قه رداغ له ناو نه و سه رووشته پاک و بیگه رده دا گه وه بوو بیت و ناچار له به ر دلداره که ی هاتبیته نه م گه ره که، بیجگه له وه ی که له میژده که ی دوو دل، ئیتر نه وه ده ردی گران کردوه!!)) (نه براهام، ۲۰۲۰، لا ۱۲۷-۱۲۸). بگپه وه له م نمونه یه دا، کاتی گپه وه که راده گریت، وه سفکردنه که وه سفیکی وه ستاوه و کاتی گپه وه له م وه سفه دا به ره و پیش ناچیت و بگپه وه تیکه ل به ده روونی کاره کته ر ده بیت و وینای دیووی ناوه وه ی کاره کته رمان پیشان ده دات، که به هۆی بۆگه نی نه م شیوه وه بۆی درووست بووه، نه وه ش نه رکینکی واتاپی به وه سفی شوینه که به خشیوه. واته وه رگر به هۆی نه م وه سفه وه بۆ ده روونی کاره کته ره کان شۆر ده بیته وه و زانیاری له سه ر په یوه ندی شوینه که به ده روونی کاره کته ره کانه وه و کاریگه ری له سه ر رووداوه کان ده زانیت، چونکه بگپه وه به هۆی نه م وه سفه وه به شیک له رووداوی نه خۆشی و ده ردی ناو جووه کان بۆ بۆگه نی نه م شیوه ده گه پینیته وه.

ب- وه سفی کاره کته ر: وه سفی کاره کته ر له ناو رۆماندا گرنگی خۆی هه یه، چونکه ئیمه له رپی وه سفی کاره کته ره وه، ده توانین به چۆنیه تی ژیان و ره فتار و هه لسه که وه تی کاره کته ره کان ئاشنابین و ئاستی رۆشنیری و ئابوری و کار و کرده وه کانیا ن له ناو رۆماندا بزانی ن. بگپه وه به هۆی وه سفی کاره کته ره وه وینه و وینای کاره کته ره کانمان نیشاندات. هه ره ها وه رگیش به هۆی نه م وه سفه وه، ده توانیت کاره کته ره کان له یه کتری جیا بکاته وه. بۆیه نه گه ر بگپه وه وینای کاره کته ره کان له خه یائی وه رگر نه چه سپینیت، نه و کاته وه رگر ناتوانیت له کردار و ره فتاری کاره کته ره کان تیبگت و کاردانه وه یان بۆ رووداوه کان بزانی ت، نه وه ش ده بیته هۆی نه وه ی که گپه وه که چیژ و سو دیک م عیری به وه رگر نه ده گه یه نیت، وه سفی کاره کته ره به پی قوناغه کانی گه شه سه ندنی رۆمان، گو رانی به سه ردا هاتوه. وه سفی کاره کته ره له قوناغی کوندا، و باسی روخسار و جل و به رگ و باری ئابووری کاره کته ری ده کرد، واته زیاتر وه سفه کان وه سفی ده ره وه بوون و کاره کته ره وه ک مرۆفیکتی واقعی نیشان ده درا. به لام له رۆمانی نویدا ((کاره کته ره کان جگه له دروستکراویکی سه ر کاغه ز ه یچی تر نین)) (بارت، ۱۹۹۳، ل ۷۲). واته کیشانی وینه ی کاره کته ره په یوه ندی به شه ره زای رۆماننوسه وه هه یه چونکه وه سفی کاره کته ره کان بریتی نیه له نه نها نیشاندانی دیووی ده ره وه ی کاره کته ره کان و کورته یه ک له ژیا نامه که ی. بگپه وه جگه له لایه نی جه سه تی و دیووی ده ره وه ی کاره کته ره کان بۆ قوولای دیووی کاره کته ره کان شۆر ده بیته وه و وینه ی لایه نی ده روونی و هه ست و سۆز و هه لچوونه کانیشیان ده کیشیت.

وه سفی کاره کته ره کان له رۆمانی (نیشتمانی سارا) دا، به زۆری وه سفی کورت خایه نن و هه ندیک له وه سفه کان وه سفی دیووی ده ره وه ی کاره کته ره کان ده کات، وه ک له م نمونه یه ی خواره وه دا، بگپه وه سه ره تا باسی نه و رووداوه ده کات، که خایم و دایکی له رۆزی مه ولودی پیغه مبه ر (د.خ) له گه ل فه خری عاره بانه چی دین بۆ هه ولیر و له لایه ن کۆمه لیک له مه لا و فه قی له به رده م مرگه وتیکدا ده بانگرن و ئازاریان ده دن بۆ نه وه ی شایه دوومان بین و بن به موسلمان.

بگپه وه له وه سفی مه لاکه دا، ده لیت: ((مه لاکه، که کابرایه کی لاوازی گه نمه رنگی بالاکورت بوو، چاویکی کویر و لوونی زل بوو، لیمان هاته پیشه وه...)) (نه براهام، ۲۰۲۰، لا ۲۶). نه م وه سفه وه سفیکی کورت خایه نه، که وتۆته نیوان هه ردوو ده سه ته واژه ی (مه لاکه... لیمان هاته پیشه وه). وه سفیکی وه ستاوه و بگپه وه باسی شیوه و روخساری مه لاکه ده کات. بگپه وه له م وه سفه دا بۆ دیووی ناوه وه ی کاره کته ره که شۆرنا بیته وه و نه نها باسی شیوه و روخساری دیووی ده ره وه ی کاره کته ره که مان بۆ ده کات. بگپه وه له رپی نه م وه سفه وه، بۆ ماوه یه کی کورت کاتی گپه وه که راده گپه ریت و پشویه کی کورت به خوینه ر ده دات. دواتر به رده وای به گپه وه که ده دات.

نه م وه سفه بۆ مه به سستی ئاماده کردنی شیوه ی کاره کته ره که یه، له زه یی وه رگرا و لابر دنی له ناو گپه وه که دا، کاریگه ری نه رینی ناکاته سه ر بنیاتی گپه وه که، چونکه تیکه ل به کاتی گپه وه نه کراوه و رۆی نیه له به ره و پیش بر دنی پرۆسه ی گپه وه که. مه به ست له م جۆره وه سفه، جوانکاریه و پشوپدانی وه رگه. بگپه وه جگه له وه سفی دیووی ده ره وه ی کاره کته ره کان، زۆر جار وه سفی دیووی ناوه وه ی کاره کته ره کانیشی کردوه و بۆ ده روونی کاره کته ره کان شۆر ده بیته وه و ده روونی کاره کته ره کانی له کاتی بوونی رووداوه کان و کاردانه وه یان بۆ رووداوه کان ده خاته روو.

وهك لهم نموونهوهی خواروهه دا دهرده كهوئیت، كاتیک بگیرهوه له دواى رۆشتنی بایره خایم و دایك و باوك و مهحمودی برای بۆ ئیسرائیل و دووركهوتنهوهی سارا له شارى سلیمانی و رۆیشتیانیان بۆ شاخ له گهل سالاری هاوسهیری، وهسفی دیووی ناوهوهی سارا دهكات و دهئیت: ((رهنگی زرد و لاواز بووبوو، شهو تاكو بهیانی بهدهم گریانهوه گۆرانی دهوت و رۆحی ماندووی خۆی دهلاواندهوه... ترسی بهجیهیشتن و لیکدابران خهیاڵ و رۆحی ساریان ویران کردبوو)) (ئهبراهام، ۲۰۲۰، لا ۳۳۵). بگیرهوه لهم وهسفه دا، باسی دیووی ناوهوهی کارهكتهرمان بۆ دهكات. لهم جۆره وهسفه دا، ناتوانین وهسفه كان لابدهین، چونكه تیکه ل به گپراوه كه بووه و بههۆی ئەم وهسفه وه، کاردانهوهی کارهكتهره كه بۆ ئەو رووداوانه ی، كه روویان داوه، روون دهبیتهوه. ههروهها له رپی ئەم وهسفه وه رووداوه كان پهردهه سینن و بهرهوپیشهوه دهچن، لهم وهسفه دا، كاتی گپراوه به تهواوی ناوهستینیت. تهنا كاتی گپراوه كه بۆ ماوهیه كی كورت خایهن هیورده كاتهوه و شیعریهتی زیاتر به گپراوه كه دهكات.

تهوهری سییه م: په یوه ندى نیوان شیعریه تی كات و ریچكه كانی كاتی گپراوه

ریكخستنی كاتی گپراوه له ناو رۆماندا به ریچكه كانی كاتی گپراوه په یوه سهته، چونكه رۆماننوس بههۆی ریچكه كانی كاتی گپراوه، كات له ناو رۆماندا ریکده خات. له بهر نهوهی كاتی چیرۆك به هیلیتی ئاسۆی دهروات و كاته كانی رابردوو و ئیستا و داهاتوو، به دواى یه كتردا دین، به لام رۆماننوس بههۆی ریچكه كانی كاتی گپراوه، ئەم هیله ئاسۆیه، تیک دهشكینیت و پاش و پیش به كات دهكات. واته بگیرهوه له كاتی گپراوه دا، په یوه ست نابیت، به دواى یه كدهاتنی كاته كانی رابردوو و ئیستا و داهاتوو. بگیرهوه به مه بهست ئەم لادان له كاتی واقیعی و و پاش و پیش كردنه له كاتدا، دهكات، چونكه ئەم ته كنیكه، جوانی به دهقه كه دهكات و ئیستاتیکیا له ناو رۆمان دروست دهكات. له بهرتهوه بهشیک له شیعریه تی كات، بۆ چۆنییه تی مامه له ی رۆماننوس، له گهل ریچكه كانی كات، ده گهریتهوه. ریچكه كانی كاتیش دهبن به چهند جۆریك، كه بریتین له:

یه كه م-ریچكه ی دواخراو:

لهم ته كنیكه دا رۆماننوس پابه ندى زنجیره یی كات نابیت، وهك نهوهی له واقیعا هیه و بگیرهوه له ریچكه ی دواخراودا كاتی میژووپی تیک دهشكینیت، بگیرهوه ئیستای گپراوه راده گریت و باسی ئەو رووداوانه ی، كه له رابردوو رووی داوه و بگیرهوه باسی نه كردوو و به سه ریدا تیپه ریووه باسیان دهكات، به مهش بگیرهوه له رپی راگرتنی ئیستا بۆ ئەو رووداوانه ی بۆ کاره كته ر و شوینه كان له كاتی رابردوو رووی داوه و گپراوه یان دواخراوه ئیستا بیان گپریتهوه و دریژه به كاتی ئیستا نهكات. ئەوهش واده كات كاتی رابردوو تیکه ل به كاتی ئیستا بكات، پاش و پیش به كاته كان بكات له بهرتهوه ریچكه ی دواخراو ((واته بگیرهوه دهست له ناستی یه كه می گپراوه هه لئبگریت، به مه بهستی گه رانه وهی رووداویك، كه پیشتر به سه ریدا تیپه ریووه، یان پشتگوپی خستوو و ئاماژه ی پینه كردوو)) (جنیت، ۱۹۹۷، ص ۴۷). ته كنیکی دواخراو میژووپی دهركه وتنی بۆ داستانه كونه كان ده گهریتهوه، ههروهك له داستانی ئه لیاده دا ((سه ره تای چیرۆكه كه له ناوه راستی شاردراره ته وه)) دواتر حیاكه تخوان بههۆی ته كنیکی دواخراوه بۆ گپراوه ی ئەو رووداوانه ده گهریتهوه كه ده كه ونه پیش كاتی گپراوه وه.

ئەم ته كنیكه له بواری سینه ماشدا به كارها توه و له سینه مادا به فلاش باك (Flash Back) ناسراوه. دواتر ئەم زاوه یه بۆ ناو ره خنه ی رۆمانیش گوازاراوه ته وه. له هونه ری سینه مادا له دواى ته واو بوونی وینه گرتنی رووداوه كان له لایهن وینه گره كان، دهستکاری زنجیره ی كاتی به دواى یه ك داهاتی رووداوه كانیان ده كرد، به پنی ئەوهی کاریگه ری له سه ر رووداوه كان هه بییت، بۆیه بههۆی (فلاش باك) هوه، ((نوسه ر ده توانیت خوینهر له كاتی ئیستاوه بۆ رابردوو بگوازیته وه، واته فلاش باك بهم كرده یه ده گوتیت كه رۆماننوس له كاتی گپراوه دا بۆ دواوه بگهریتهوه، ئەم كرده یه له فیلم و بهرنامه ته له فزیۆنیه كانیشدا بهرچاو ده كه ویت و گرنگی تابه تی هیه، چونكه یارمه تی بینهر و خوینهر دهكات، زیاتر له باره ی ژیا نی کاره كته ره كه وه بزانییت و له ههست و سۆزیه وه نزیك بیته وه. فلاش باك وا له خوینهر دهكات چیژی زیاتر له

رووداوه کان وهربگریت)) (MasterClass,2023, no p). ته کنیکی دواخراو بو سی جور دابهش دهبیت که برتین له:

آ-دواخراوی دهره کی: ((گه رانه وهیه بو گپرانه وهی نه و رووداوانه ی که ده که ونه پیش خالی دهست پیکردنی سه ره تای گپرانه وه که)) (قاسم، ۱۹۸۴، ص ۵۴). له رومانی نیشتمانی سارا کاتی گپرانه وه له م کاته وه دهست پ داکات که خایم ته مهنی شهش حهوت سالانه و ههر گه رانه وهیه ک بو پیش له دایکبوونی یان پیش ته مهنی شهش حهوت سالانی خایم بگه رپته وه نه وه کاته دهبیته گپرانه وهیه کی دهره کی، بگپره وه له یه کتیک له نمونه کانی گپرانه وهی دهره کی، ده گه رپته وه بو پیش نه و کاته کاتیک بگپره وه له سه ر زاری مامه سلیمان باسی هاروونی باوکی مامه سلیمان که ده کاته باپیری خایم ده کات و ده لیت: ((هاروونی باوکم به زور منی کرد به ناشه وان، که نه وسا ده موست پیشه یه کی تر فیربیم یان دوا ی عیلم بکه وم، باوکم ته نها بو جاریکیش چیه گوئی له قسه کانی من نه گرت و رینگای پ نه دام ته نانه ت بیریشی لیکه مه وه، ئیتر به زهبری دار کردی به ناشه وان، وتم نه گه ر خوم منالم بوو زوریان لی ناکه م، تا کو جینگای من بگرنه وه و نه وانیش ببنه ناشه وان)) (ئه براهم، ۲۰۲۰، لا ۷۲-۷۳). بگپره وه له نمونه یه دا دواخراوی دهره کی به کارهیناوه له به رنه وهی کاتی ئیستای گپرانه وه راده گریت و ده گه رپته وه بو رووداویکی پیش کاتی گپرانه وه و له ئیستای گپرانه وه دا باسی ده کات، چونکه نه م رووداوه ده گه رپته وه بو رابردوویه کی دورتر له کاتی گپرانه وه واته بو پیش له دایکبوونی خایم ده گه رپته وه، بگپره وه له نمونه یه دا کاتی زنجیره یی تیکشکاندووه نه وهش شیعریه تی زیاتری به رومانه که داوه.

ب-دواخراوی ناوه کی: گه رانه وهیه بو گپرانه وهی نه و رووداوانه ی، که ده گه رپته وه بو رابردوویه ک، دوا ی دهست پیکردنی گپرانه وه، واته نه و رووداوانه ی گپرانه وه که یان دواکه وتوو، دواخراوی ناوه کی له رومانی نیشتمانی سارا بریتیه له گه رانه وهی بگپره وه بو نه و رووداوانه ی که له دوا ی ته مهنی شهش حهوت سالی خایم دهست پ ده کهن و بگپره وه له یه کتیک له نمونه کانی دواخراوی ناوه کی باسی باپیره خایم ده کات کاتیک باوکی له گه ل مامه سلیمان دهینریت بو که رکوک و مامه سلیمان نه ماتانی ده ناسینیت و خایم سه رنجی ده که ویته سه ر نه و په یکه رانه ی که ماتانای دارتاش له دار دروستی کردوون نه وهی زور سه رنجی خایم راده کیشیت په یکه ری ناوداره کانه و و پاشان ماتان نامازه به په یکه ریک ده کات که په یکه ری شیخ سه عیده و بگپره وه له رپی زهینی خایمه وه به رابردو ده گه رپته وه و ده لیت: ((له بیرم دیت، نه و رپژه ی هه والی کوشتنی شیخ سه عید له موسله وه گه یشته وه سلیمانی، من له قوتابخانه ی روشدییه بووم، زیاتر له حه فته یه ک نه چووینه وه، بو قوتابخانه و دوکان بازار داخراوون)) (ئه براهم، ۲۰۲۰، لا ۳۹).

بگپره وه له نمونه یه دا له رپی زهینی خایمه وه به ته کنیکی دواخراوی ناوه کی بو نه و کاته ده گه رپته وه که خایم له قوتابخانه ی روشدییه بووه و نه م رووداوه ده که ویته به شی دووی رومانه که به لام بگپره وه له به شی چواره م و له کاتی ئیستای گپرانه وه دا باسی نه م رووداوه ده کات و نه وهش وای کردوو بو ماویه کی کورت خایه ن ئیستای گپرانه وه که رابگریت و رووداویکی رابردو له ئیستای گپرانه وه که دا باس بکات،

ج-دواخراوی تیکه ل (ئاوئته): ((نه و دواخراوه تیکه له یه، که له هه ردوو داخراوی دهره کی و ناوه کی پیکردنی)) (قاسم، ۱۹۸۴، ص ۵۴). واته بگپره وه دواخراوی دهره کی و دواخراوی ناوه کی، تیکه ل ده کات و ئیستای گپرانه وه راده گریت، نه م دوو دواخراوه له ئیستای گپرانه وه دا به یه که وه باس ده کات، واته رووداویک، که کاتی روودانی بو پیش کاتی گپرانه وه ده گه رپته وه، له گه ل رووداویکی تر ئاوئته ده کریت، که کاتی روودانی ده که ویته ناو کاتی گپرانه وه، به لام بگپره وه رووداوه که ی داخستوو و له ئیستای گپرانه وه ده گه رپته وه بو ی و له گه ل دواخراویکی دهره کی ئاوئته ی ده کات و به یه که وه ده یانخاته روو، زورجار نه م دوو رووداوهش به کاتی ئیستای گپرانه وه په یوه ست ده کرین. هه روه ک له رومانی نیشتمانی سارا بگپره وهی هه مووشتزان له رپی یادشته کانی سارا، که بگپره وه دوا ی مردنی سارا یادشته کانی ده خاته روو و له م رپیه وه بو چه ندین رووداوی ناوه کی و دهره کی و تیکه ل ده گه رپته وه، که بگپره وه له رابردو دا باسی نه کردوون و له ئیستای گپرانه وه دا باسیان ده کات،

بگپروهه له لاپه په یه ک له لاپه په کانی یاداشته کانی سارا باسی گفتوگۆی نیوان دایک و باوکی ده کات و ده لیت: ((باوکم گه لیک جار به رووی دایکم هه لده شاخیت و پێ ی ده لیت و ئیمه ی جوو به درێژایی مژوو هه روا ژیاوین و خوی گه وره هه ر ئه وه نده مان پێ رهوا ده بینیت، ئیمه زیتر له هه زار ساله له لایه ن کورده موسولمانه کانه وه، وه ک و قه ومیکی زه لیل و دالده دراو حیسابمان بۆ ده کریت)) (ئه براهام، ۲۰۲۰، لا ۳۵۱). له م نمونه یه دا بگپروهه دواخراوی تیکه لی درووست کردوه، به هۆی گه رانه وه بۆ رووداوێکی ناوه کی که باسی گفتوگۆی نیوان دایک و باوکی سارابه، ئه و کاته ی له سلیمانین و پێش راگواستنیا ن بۆ ئیسرا ئیل و پێش مردنی سارا، واته بگپروهه ده گه رپته وه بۆ رابردوو و به لام ئه م رابردوو ده که ویتته ناو کاتی گپروهه و بگپروهه پێشتر به سه ر ئه م رووداوانه دا تپه رپوهه و باسی نه کردوو و له کاتی ئیستای گپروهه و باسی ئه م رابروو ده کات، دواتر بگپروهه هه ر له م نمونه یه دا بۆ زه مه نیکی دوورتر ده گه رپته وه، که ده که ویتته ده ره وه ی کاتی گپروهه و ئه و پێش گه رانه وه یه بۆ هه زار سال به ر له ئیستای گپروهه، بگپروهه هه ردوو رووداوه که ی ئاویتته ی یه کتر کردوه و دواخراوی تیکه لی پێ درووست کردوه.

به شیک له ره خنه گرانی ئه ده بی ده رباره ی بنیاتنای دواخراوی تیکه ل، جگه له م بۆچوونه ی پێشو بۆچوونیکی تریان هه یه، له باره ی ئه م ته کنیکه وه ده لێن: ((دواخراوی ئاویتته ئه وه یه، رۆمانووس کاتی ئیستای رووداوه کان راده گرێ و پاشی ده خات بۆ ئه وه ی بگه رپته وه دواوه بۆ باسکردنی کۆمه له رووداوێک که ده که ونه کاتی رابردوو وه و پیداو یستی په ره سه ندنی رووداوه کان ئه وه ده خوازیت که له کاتی ئیستادا بخرینه ناو تیکسته که وه، یان بگپردپته وه، به لام ئه و پرۆسه ی گپروهه یه به وه نده کۆتای نایه ت، به لکو به رده وام ده بیته تا ده گاته وه رووداوه کانی کاتی ئیستا و له گه لی تیکه ل ده بی و له وه یه جارێکی تر گپروهه که به ره و ئاینده هه لده کشی)) (ئه لوه نی، ۲۰۰۴، لا ۲۱۴). واته جگه له م بۆچوونه ی، که پێی وایه دواخراوی تیکه ل بریتیه له ئاویتته بوونی رووداوێکی ده ره کی و رووداوێکی ناوه کی بۆچوونیکی تریش هه یه، که ئه م رووداوانه ش به دواخراوی تیکه ل ده زانیت، که بگپروهه کاتی ئیستای گپروهه راده گریت و ده گه رپته وه بۆ رووداوێکی رابردوو و تیکه ل به رووداوه کانی ئیستای گپروهه ی ده کات و به ره و داها توو به رده وای پێ ده دات. ئینجا ئه و رووداوه رابردوو ی که تیکه ل به کاتی ئیستای گپروهه ده کریت و له ئیستادا ده خریتته ناو پرۆسه ی گپروهه که رووداوه که دواخراوی ناوه کی بیت یان ده ره کی، به لام ده بیته ئه م رابردوو تیکه ل به کاتی ئیستای گپروهه بیته. له پرۆسه ی گپروهه دا نمونه مان بۆ ئه م بۆچوونه زۆرتره به به راورد به بۆچوونی یه که م.

له رۆمانی نیشتمانی سارا بگپروهه له زۆر شوین ئه م ته کنیکه ی به کاره ی ناوه و به هۆی ئه م ته کنیکه وه رووداوه کانی رابردوو ی به کاتی ئیستا په یوه ست کردوو و به ره وه داها توو رووداوه کانی به ره و پێش بردوو، له م ته کنیکه دا کاتی رابردوو له کاتی ئیستای گپروهه دانه برآوه. بگپروهه له یه کیک له نمونه کانی دواخراوی ئاویتته به م شیوه یه به ره و رابردوو ده گه رپته وه و پاشان به ئیستای گپروهه ی ده به ستیتته وه و به ره و داها تووی ده بات کاتیک ده لیت: ((سالار گیان ئه و شه وه ی له گه ره کی سابونکه ران تۆ سه ردانت کردین، من تا کو به رده رگا تۆم به ری کرد و بریاربوو تۆ بگه رپته وه، تا وه کو پیکه وه به جیبه که ت بچین بۆ مالی ئیوه و من له و یوه من سارا له گه ل خۆم بینمه وه، هه مووی چه ند ده قه یه ک رۆشیتیت، هیزیکێ تایبه تی میری جل و به رگی مه ده نیان له به ردا بوو، ئه وه نده ی لمان ئاشکرا بوو یه کیکیان کورد بوو، سه لت و قولت پێچا پانینه وه و هه ر ئه وه شه وه و بۆ ده مه و به یانی گه یاندنیا نه به غداد، رۆژی دوا ی ئه و شه وه له فرۆکه خانه ی به غداد سواری فرۆکه یان کردین و راسته و راست له فرۆکه خانه ی یورشه لیم دابه زین، له فرۆکه که دا سه لما و خانی و مناله کانیانمان له گه لدا بوو، سه رجه م سه رنشینانی ناو فرۆکه که چل که سیک ده بووین، زۆریه مان کورد بووین، لێره ئیمه گوزه رانمان باشه و جیگیان بۆ دا بین کردین و ئیستا له که مپین، به لام پێ ده چیت له داها توویه کی نیزی که دا له شار یان له گونده کانی ئیسرا ئیل نیشته جیمان بکه ن)) (ئه براهام، ۲۰۲۰، لا ۲۸۹). بگپروهه له رپێ نامه یه که وه، که له ئیسرا ئیله وه بۆ که تان و سالار و سارای ده نیریت باسی ئه و شه وه یان بۆ ده کات کاتیک سالار ده چیتته مالی دایک و باوکی سارا و پێیان ده لیت که سارا له نه خۆشخانه ده رجوو و ئیستا له مالی ئیمه وه، دواتر سالار ده چیت جیبه که ی بینیت تا له گه ل بایره خایم به یه که وه بچن بۆ مالی خویان و سارا بۆ مالی دایک و باوکی بگه رپتنه وه به لام کاتیک سالار جیبه که ی دینیت بۆ به رده رگی مالی سارا ده بینیت که ئه م ماله چۆله و که سی تیدا نه ماوه. دواتر بگپروهه له رپێ نامه یه که وه بۆ رووداوه کانی ئه و شه وه ده گه رپته وه و کاتی

ئىستاي گىرانه وه راده گريت و رابردوو له ئىستاي گىرانه وه باس دهكات، دواتر ئهه رابردوو به كاتي ئىستاي گىرانه وه ده بستتته وه و به رهو داهاوو پرؤسه ي گىرانه وه كه ي به رهو پيش ده بات. ئهه پاش و پيش پىكرده ي كات و خاوكردنه وه يه ي كاتي گىرانه وه ئىستايكا له رؤمانه كه بنيات ناوه و شيعرييه تي زياترى به رؤمانه كه داوه.

دووهم-رئچكه ي پيشخراو:

ئهه ته كنيكه به پئچه وانه ي ته كنيكي دواخراو، به رهو رابردوو ناگه ريتته وه، به لكو رووه و داهاوو وه و رووداوه كاني داهاوو بو ئىستاي گىرانه وه ده هيتتت. ئهه رئچكه يه ئهه رووداوانه پيش ده خات، كه له داهاوو دا رووده ده ن، له ئىستاي گىرانه وه دا باسيان ده كات. واته پيشخستنى رووداويك پيش كاتي خو ي و باسكردنى له كاتي ئىستاي گىرانه وه دا رئچكه ي پيشخراو دروست ده كات. ئهه مهش وا پئويست ده كات، كه بگيره وه كاتي ئىستاي رووداو رابگريت، به مه به ستي ((ئاماژه پىكردنى يان هيتانى رووداويكي داهاوو)) (بان البناء، ٢٠٠٩، ٥٧). بگيره وه به هو ي ئهه ته كنيكه وه، كاتي زنجيره ي تيك ده شكيت و ياربيه كي ئىستايكي به ناو كاته جياوازه كاندا ده كات، ئهه وهش شيعرييه تي زياتر به رؤمانه كه ده به خشيت.

ته كنيكي پيشخراو مامه له كردنى بگيره وه يه له گه ل داهاوو و ئهه رووداوانه شي، كه ده يان هيتتته ئىستاي گىرانه وه، به پئى بوچوونى هه نديك له ره خنه گراني ئه ده ي، مه رج نيه، كه هه موو رووداوه كان رووبده ن و هه نديكيان ئه گه رى روودان و هه نديكي تريان ئه گه رى روونه دانبان هه يه، ئهه وهش ده كات، كه ته كنيكي پيشخراو له پيشبيني نزيك بكه ويتته وه، چونكه ((پيشخراو گىرانه وه ي رووداويكي داهاوو يان پيشبيني كردنى ده گه يه نيت)) (فاليط، ١٩٩٩، ص ١١٠-١١١). هه رچه نده هه نديك له ره خنه گران برويان وايه، كه له ته كنيكي پيشخراو دا ئهه رووداوانه ي، كه باس ده كرين ده بيت رؤمانووس لئيان دنيا بيت و مه رجي روودانبان تيتدا بيت، چونكه پئان وايه پيشخراو له گه ل پيشبيني كراو دا جياوازه و له پيشخراو دا نابيت رووداوه كان گورانيان به سه ردا بيت و ده بيت وه كو خو ي، كه باسكراوه رووبدات، به لام له پيشبيني كراو دا مه رج نيه رووداوه كان گورانيان به سه ردا نه بيت و وه ك خو يان رووبده ن، واته پيشخراو ((پيشكه شكردنى رووداوه به دى هاوووه كاني داهاوووه... به پئچه وانه ي پيشبيني، كه ره نكه رووبدات يان نا)) (يوسف، ١٩٩٧، ص ٨١). ئيمهش له گه ل بوچوونى دووهم داين و پئمان وايه، كه پيشخراو جياوازه له پيشبيني كردن، چونكه له پيشخراو دا بگيره وه كاتيكي رووداوه كاني داهاوو له ئىستاي گىرانه وه دا باس ده كات، روودان و روونه داني كاره كان بو وه رگر جئنا هيتليت و به روونى ئاماژه به رووداوه كاني داهاوو ده كات، كه له داهاوو وه ك و خو ي و بئ گورانيكاري رووده ده ن، به لام له پيشبيني كردندا روودان و روونه داني كاره كان زورجار بو وه رگر جي ده هيتلديت و وه رگر به پئى ئاستى مه عريفي خو ي، رافه بو پيشبينييه كان ده كات. له به رئه هه هوكاره پئمان وايه كه ئهه دوو ته كنيكه جياوازن و هه مان ته كنيك نين.

له رؤمانى نيشتماني سارا له هه نديك شويني گىرانه وه كه دا ته كنيكي پيشخراو به كارهاوو وه و بووه ته هو ي ئهه وه ي رووداوه كاني داهاوو تيكه ل به رووداوه كاني كاتي ئىستاي گىرانه وه بن. چه ند نموونه يه كي رئچكه ي پيشخراو له رؤمانه كه دا هه يه و له يه كتيك له نموونه كاني ئهه ته كنيكه دا، بگيره وه له سه ر زارى بايره خايم و له رئي دكتوره كانه وه باس له مردنى مه محمود ده كات، كه له داهاوو دا ده مريت، كاتيكي ده لئيت: ((دختوره كان پئيان وتم كه ته نها چه ند مانگيكي له ژياندا ماوه، چونكه ئورگانه كاني جه سته ي داوه شاون و چاره سه ر ناكريت)) (ئه براهام، ٢٠٢٠، لا ٤٣٤-٤٣٥). لهه نموونه يه دا پيشخراوه كه مردنى مه محموده كه بگيره وه له كاتي ئىستاي گىرانه وه دا باسى ده كات و به لام رووداوه كه له داهاوو دا رووده دات. بگيره وه بير و زهيني خو پئنه ر بو رووداويك ئاماده ده كات، كه له داهاوو دا رووده دات و له كاتي ئىستاي گىرانه وه دا چاره نووسى كاره كتيره كه نيشان ده دات، بو يه لهه نموونه يه دا، بايره خايم له سه ر زارى دكتوره كانه وه له كاتي ئىستاي گىرانه وه دا باسى مردنى مه محمود ده كات، به لام رووداوه كه له كاتي داهاوو ي گىرانه وه دا به دى هاوووه.

ئه‌نجام:

١- رۆماننوس به‌هۆی ته‌کنیکی خیرایکردنه‌وه‌ی کاتی گێرانه‌وه زهمه‌نێکی درێژ یان کورت له‌ کاتی چیرۆک لابردووه و باسی ئهم رۆوداو و به‌سه‌رهاتانه‌ی نه‌کردووه، که له‌ ماوه‌یه‌دا روویانداوه، یان به‌شیک له‌م رۆوداوانه‌ی کاتی چیرۆکی به‌ پێویست نه‌زانیه‌وه، که له‌ کاتی گێرانه‌وه‌دا باسیان بکات، نه‌ی ویستووه خۆینه‌ر له‌ چاوه‌روانی رۆوداوه سه‌ره‌کی و گرنه‌گه‌کاندا به‌هێتته‌وه و تامه‌زرۆپی خۆینه‌وه له‌ ده‌ست بدات، که ئهمه‌ش شیعرییه‌تی به‌ ده‌قه‌که به‌خشیوه.

٢- رۆماننوس به‌هۆی ته‌کنیکی لابردنی دیاریکراوه‌وه، بۆشایی له‌ نیوان پێش ماوه‌ی لابر او و دوای ماوه‌ لابر او که کردووه، که کاتی گێرانه‌وه‌ی پێ پوخت و کورت کردۆته‌وه، ئهمه‌ش هیچ کاریگه‌ر نه‌رێنی له‌سه‌ر گێرانه‌وه‌که دروست نه‌کردووه، به‌لکو شیعرییه‌تی زیاتری به‌ رۆمانه‌که به‌خشیوه.

٣- رۆماننوس ته‌کنیکی کورتکردنه‌وه‌ی له‌ کاتی گێرانه‌وه‌ی به‌کارهێناوه، که چێژی زیاتر به‌ ده‌ق و وه‌رگر ده‌دات و ئه‌وه‌ش وای کردووه شیعرییه‌تی زیاتر له‌ ناو ده‌ق و له‌ لای وه‌رگر دروست بێت، چونکه له‌م ته‌کنیکه‌دا کاتی گێرانه‌وه کورتتره به‌ به‌راورد به‌ کاتی چیرۆک.

٤- وه‌سفی کاره‌کته‌ره‌کان له‌ رۆمانی (نیشتمانی سارا)دا، به‌زۆری وه‌سفی کورت خایه‌نن و هه‌ندیک له‌ وه‌سفه‌کان وه‌سفی دیوی ده‌ره‌وه‌ی کاره‌کته‌ره‌کان ده‌کات، ئه‌وه‌ش ته‌کنیکی خاوه‌کردنه‌وه‌ی له‌ کاتی گێرانه‌وه به‌ره‌مه‌پێناوه، که به‌هۆیه‌وه شیعرییه‌تی دروستکردووه، چونکه کاتی گێرانه‌وه‌ی درێژتر کردووه به‌ به‌راورد به‌ کاتی چیرۆک.

٥- رۆماننوس به‌هۆی ته‌کنیکی دواخراوی (ده‌ره‌کی، ناوه‌کی، ئاوێته‌وه)، کاتی رابردووی له‌ کاتی ئیستای گێرانه‌وه باس کردووه، ئهم پاش و پێش پیکردنه‌ی کات و خاوه‌کردنه‌وه‌یه‌ی کاتی گێرانه‌وه ئیستاتیکی له‌ رۆمانه‌که بنیات ناوه و شیعرییه‌تی زیاتری به‌ رۆمانه‌که داوه.

٦- رۆماننوس به‌هۆی ته‌کنیکی پێشخراوه‌وه له‌ رۆمانی نیشتمانی سارا رۆوداوه‌کانی کاتی داهاووی تیکه‌ل به‌ رۆوداوه‌کانی کاتی ئیستای گێرانه‌وه کردووه و بیر و زه‌ینی خۆینه‌ری بۆ رۆوداویکی داهاوو ئاماده‌ کردووه، زنجیره‌ی کاتی چیرۆکی تیکشکاندووه و شیعرییه‌تی له‌ کاتی گێرانه‌وه دروستکردووه، له‌ رێی ئهم ته‌کنیکه‌وه، چاوه‌روانی و تامه‌زرۆپی و چێژی له‌ لای وه‌رگر دروست کردووه.

لیستی سه‌رچاوه‌کان:

سه‌رچاوه‌ کوردیه‌کان:

١. ئه‌رستۆ، (ئه‌رستۆ) هونه‌ری شیعری، چاپی دووهم، وه‌رگێرانی عه‌زیز گه‌ردی، سلیمانی، چاپخانه‌ی گه‌نج.
٢. ئه‌لوه‌نی، نه‌جم (٢٠١١) لیکۆلینه‌وه‌ی ره‌خنه‌یی شیکاری، له‌ باره‌ی رۆمانی کوردیه‌یه‌وه، ده‌رگای ئاراس، هه‌ولێر.
٣. ئه‌لوه‌نی، نه‌جم خالید نه‌جمه‌ددین (٢٠٠٤) بینای کات له‌ سێ نمونه‌ی رۆمانی کوردیدا، سه‌رده‌م، سلیمانی.
٤. سایبر، په‌رێز (٢٠٠١)، بینای چیرۆکی کوردی (له‌ سه‌ره‌تاوه تا کۆتایی جه‌نگی دووهمی جیهانی) ده‌رگای چاپ و په‌خشی سه‌رده‌م، سلیمانی.
٥. فایه‌ق، دانا (٢٠٠٨) منالیک به‌ دزییه‌وه کتیب ده‌خوینیتته‌وه گه‌توگۆ له‌ گه‌ل (کاروان کاکه‌سه‌ور)، له‌ بڵاوکراوه‌کانی پاشکۆی ره‌خنه‌ی چاودێر، چاپخانه‌ی؟.
٦. گه‌ردی، عه‌زیز (١٩٧٤) ئه‌ده‌ب و ره‌خنه، چاپخانه‌ی (الحوادث)، چاپی یه‌که‌م، به‌غدا.

سه رچاوه كان به زماني عه ره بي:

١٠. برنار، فاليط (١٩٩٩) النص الروائي (تقنيات بالسرد)، ت: رشيد بنحدو، الهيئة العامة لشؤون المطابع الأميرية.
١١. يوسف، أمنة، (١٩٩٧) تقنيات السرد في النظرية والتطبيق، دار الحوار للنشر والتوزيع، ط ١، سورية.
١٢. بان البناء (٢٠٠٩) الفواعل السردية- دراسة في الرواية الاسلامية المعاصرة، عالم الكتب الحديث، الاردن.
١٣. محبك، احمد زياد (٢٠٠٥) متعة الرواية، دار المعرفة للطباعة والنشر والتوزيع، ط ١، بيروت- لبنان.
١٤. يان مانفريد (٢٠١١) علم السرد، مدخل إلى نظرية السرد، ت: أماني ابو رحمة، دار نينوى للدراسات والنشر والتوزيع، ط ١، سورية- دمشق.
١٥. جينيت، جيرار (١٩٩٧) خطاب الحكاية (بحث في المنهج)، ت: محمد معتصم و عبدالجليل الأزي و عمر حلي، ط ٢، المجلس الاعلى للثقافة، القاهرة.
١٦. ياكبسون، رومان (١٩٨٨) قضايا الشعرية، الطبعة الأولى، ترجمة محمد الولي ومبارك حنون، المغرب، دار توبقال للنشر.
١٧. بحرأوى، حسن (١٩٩٠) بنية الشكل الروائي (الفضاء- الزمن- الشخصية)، الطبعة الاولى، الناشر: المركز الثقافي العربي، دار البيضاء، بيروت.
١٨. بارت، رولان، (١٩٩٣)، مدخل التحليل البنيوي للقصص، ت: منذر عياش.
١٩. ابراهيم، عبدالعزیز (٢٠٠٥) شعرية الحدائ، منشورات اتحاد الكتاب العرب، دمشق.
٢٠. عزام، محمد (٢٠٠٥) شعرية الخطاب السردی، منشورات اتحاد الكتاب العرب، دمشق.
٢١. مجموعة من الكتاب (٢٠٠٣) الفضاء الروائي، ترجمة: عبدالرحيم حزل، منشورات أفريقيا، الدار البيضاء - المغرب و بيروت - لبنان.
٢٢. كوهن، جان (١٩٨٦) بنية اللغة شعرية، الطبعة الأولى، ترجمة: محمد الوالی و محمد العمري، المغرب، دار البيضاء: دار توبقال للنشر، جولان.
٢٣. هدى، اوبيرة (٢٠١٢) مصطلح الشعرية عند محمد بنيس. رسالة ماجستير، جامعة قاصدي مرباح ورقلة في الجزائر.
٢٤. فضل، صلاح (١٩٩٧)، نظرية البنائية في النقد الادبي، الطبعة الاولى، دارالشؤون الثقافية، العامة، بغداد.
٢٥. قاسم، سيزا أحمد (١٩٨٤)، بناء الرواية، دراسة قارنة لثلاثية نجيب محفوظ الهيئة المصرية العامة الكتاب.
٧. طودورف، تزفيطان (١٩٩٠) الشعرية، الطبعة الثانية، ترجمة: شكري المبخوت ورجاء بن سلامة، المغرب، دار توبقال
٨. ابو ديب، كمال (١٩٨٧) في الشعرية، مؤسسة الأبحاث العربية، الطبعة الاولى، بيروت
٩. الساعدي، عبدالأمير مطر فيلي (٢٠٠٠) الوصف في الرواية العراقية (دراسة نقدية في تقنية بناء الوصف) ١٩٣٧ - ١٩٩٠، رسالة ماجستير، كلية لأداب، جامعة بغداد.

پيگه ی نه ليکترونی نه نته رنیت:

the MasterClass staff. (2021), what is a flashback.24

<https://www.masterclass.com/articles/what-is-a-flashback-14-2-2023>